

İÇ SAVAŞLARDA ENERJİ (PETROL VE DOĞAL GAZ) FAKTÖRÜNÜN ETKİSİ: SURIYE ÖRNEĞİ¹

The Effect of Energy (Oil and Natural Gas) Factor in Civil Wars: The Case of Syria

Muazzez HARUNOĞULLARI

*Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kilis-Türkiye
muezz2000@yahoo.com*

ORCID: 0000-0001-9515-7833

*(Teslim: 18 Mayıs 2022; Düzeltme: 31 Ağustos 2022; Kabul: 4 Eylül 2022)
(Received: May 18, 2022; Revised: August 31, 2022; Accepted: September 4, 2022)*

Abstract

The aim of this study is to evaluate the role and impact of Syria's oil and natural gas reserves on the civil war. For this reason, in this study, the effects of hydrocarbon resource areas on the war strategies followed by the countries and groups involved in the Syrian civil war, how the energy struggle in the reserve areas affects the war process, the financial impact of oil and natural gas resource areas on the warring groups and the role of conflict intensity and increasing casualties will be discussed. In this direction, a comprehensive literature study was conducted on the subject, scientific publications and reports of international energy organizations were used. The distribution of Syrian energy resources and the groups involved in the war have been tried to be given with maps, and the UCDP data set was used to determine the casualties caused by the parties involved in the civil war. The oil and natural gas fields in Syria have not only led to an increase in the level of conflict between the actors who want to seize control in the civil war, but also have played an effective role in establishing cooperation between illegal organizations and the countries involved in the war in Syria. In Syria, conflicts between terrorist organizations such as DAESH, PYD/YPG/SGD, regime forces, countries that support different groups and dissident groups have been more intense, especially in areas where there are energy resource areas. Syrian oil and natural gas resource areas have not only prolonged the duration of the civil war, but also caused the conflict to intensify. Resource areas have become one of the most important sources of finance for different factions of the war in the country.

Keywords: Civil war, Energy, Syria, Oil, Political geography

Öz

Çalışmanın amacı, Suriye'nin petrol ve doğal gaz rezerv alanlarının iç savaş üzerindeki rolü ve etkisini değerlendirmektir. Bu nedenle çalışmada, hidrokarbon kaynak alanlarının Suriye iç savaşına dâhil olan ülke ve grupların izledikleri savaş stratejilerine etkileri, rezerv alanlarındaki enerji mücadelesinin savaş sürecini nasıl etkilediği, petrol ve doğal gaz kaynak alanlarının savaşan gruplara finansal tesiri ve çatışma yoğunluğu ile zayıfları arttırmadaki rolü tartışılacaktır. Bu doğrultuda, konu ile ilgili kapsamlı bir literatür çalışması yapılmış, bilimsel yayınlar ve uluslararası enerji kuruluşlarının raporlarından yararlanılmıştır. Suriye enerji kaynaklarının ve savaşa dâhil olan grupların dağılımı haritalarla verilmeye çalışılmış, iç savaşa müdahil olan tarafların neden olduğu can kayıplarının tespiti için UCDP veri seti kullanılmıştır. Suriye petrol ve doğal gaz alanları, iç savaşta kontrolü ele geçirmek isteyen aktörler arasındaki çatışma düzeyinin artmasına yol açmakla kalmamış aynı zamanda illegal örgütlerle Suriye'deki savaşa müdahil olan ülkeler arasında iş birliklerinin yapılmasında da etkin rol oynamıştır. Suriye'de DEAŞ, PYD/YPG/SDG gibi terör örgütleri, rejim güçleri, farklı gruplara destek veren ülkeler ile muhalif gruplar arasındaki çatışmalar özellikle enerji kaynak sahalalarının olduğu yerlerde daha yoğun yaşanmıştır. Suriye petrol ve doğal gaz kaynak alanları, yaşanan iç savaşın süresini uzatmakla kalmamış, aynı zamanda çatışmanın daha fazla şiddetlenmesine neden olmuştur. Rezerv/üretim alanları, ülkedeki savaşan farklı gruplar için önemli finans kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç savaş, Enerji, Suriye, Petrol, Siyasi coğrafya

¹ Bu makale, 14-17 Ekim 2021 tarihlerinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nce düzenlenen III. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi (UCEK-2021)'nde sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Orta Doğu'nun en önemli jeopolitik olaylarından biri haline gelen Suriye iç savaşı üzerinde; mezhepsel etkenler yanında bölgesel ekonomik ve politik faktörlerin etkisi de söz konusudur. İç savaş başlamadan önce neredeyse 24 milyon olan Suriye nüfusunun yaklaşık %65'ini Sünni Arap, %10'unu Nusayri (Alevi), %10'unu Kürtler, %6'sını Türkmenler, %3'ünü Dürziler, %2'sini Ermeniler, %1'ini İsmaililer ve Caferiler, %1'ini Çerkesler, %1'ini diğerleri (çok az sayıda Yahudi ve Yezidiler) oluşturmaktadır (Yavuz, 2005; Balanche, 2018). Merkezi ve yerel yönetimleri elinde tutan Nusayriiler, Sünni çoğunluk üzerinde baskı oluşturan bir idare anlayışı geliştirmişlerdir. Suriye toplumu ve rejimini yapılandıran mezhepçilik, sosyal anlaşmanın devlet yönetimi tarafından bozulduğu iki ucu keskin bir kılıç gibi ülkede etkisini göstermiştir.

2011'de Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da meydana gelen halk hareketi dalgası Suriye'de kendini göstermiş, hükümete karşı düzenlenen protestoların rejim tarafından silahlı güç kullanılarak şiddet yoluyla bastırılmaya çalışılması, tutuklamalar, yaralanma ve ölümlerle yaşanan iç çatışma ülkenin her tarafını saracak bir yangına dönüşmüştür. Suriye rejim güçleri ile rejime karşı olanlar arasında isyancı ve terörist gruplar da bu sıcak çatışma ortamından faydalanarak ülke topraklarında denetim kurma yönünde sıcak çatışmanın tarafları haline gelmiştir. Savaşla birlikte mezhepsel ayrılıklar (Sünni-Nusayri/Alevi çatışması) derinleşmiş, bazı kesimlerde etnik temizlik yapılmıştır. Suriye'nin pek çok bölgesinde silahlı muhalif grupların rejime karşı savaşmaları sonucu hükümet güçleri kayıplar yaşamış ve savaşılan toprakların bir kısmının kontrolü muhalif güçlerin eline geçmiştir. Uluslararası güçler başlangıçta Suriye'ye birçok stratejik nedenden ötürü müdahalede bulunmuş, daha sonra ülkedeki enerji kaynakları, bazı ülkeler ve bu ülkelerin desteklediği gruplar tarafından Suriye'deki varlıklarının stratejik hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araç haline getirilmiştir.

Farklı aktörler ve müdahalelerinin söz konusu olduğu iç savaş süreci; 2011'de protestoların ve milis güçlerinin oluşumunun başlangıcı; 2012'de silahlı isyan ve radikal grupların yükselişi; 2013'te Hizbullah müdahalesi; 2014'te DEAŞ'ın (Devlet'ül Irak ve'ş Şam) güç kazanması ve ülke genelinde alanını genişletmesi; 2015'te Rus müdahalesi; 2016'da Türkiye'nin müdahalesi; 2017'den itibaren isyancıların düşüşü şeklinde ele alınabilir. İç savaşa birçok farklı taraf ve aktör müdahil olduğu gibi karmaşık ve öngörülmeyen bir çatışma ortamı vuku

bulmuştur. Çatışmanın ana tarafları Suriye rejimi, Suriyeli muhalif gruplar ile DEAŞ ve YPG/PYD/SDG/PKK terör örgütleridir. Adı geçen taraflardan DEAŞ dışındakiler açıkça dış devlet desteğini almıştır.

Suriye'de ortaya çıkan ve kısa zamanda ülke toprakları üzerinde denetim kuran terör gruplarından olan DEAŞ ile PKK terör örgütünün bir uzantısı ve kolu olan YPG/PYD (Halk Savunma Birlikleri/Demokratik Birlik Partisi) kendi devletlerini kurma çabasına girmişlerdir. Suriye'de bu terör örgütlerinden başka gruplar da sürece dâhil olmakla birlikte bilhassa DEAŞ ve YPG/PYD'nin iç savaştaki etkisi büyüktür. YPG/PYD'nin DEAŞ'a karşı savaşması nedeniyle bu örgüt özellikle ABD ve AB ülkeleri tarafından açıkça desteklenmiş, kuzey Suriye'de bir terör devletinin kurulması bu ülkeler tarafından meşrulaştırılmıştır. DEAŞ'ın Irak ve Suriye topraklarını kapsayan bir devlet kurmak mı veya Suriye'nin parçalanarak büyük İsrail projesini gerçekleştirmek için mi ortaya çıktığı/çıkarıldığı henüz muğlaktır. Ancak örgüt lideri Bağdadi'nin eski bir Mossad ajanı olduğu ve ABD devlet adamlarıyla görüştüğü yönünde farklı ülkelerin (özellikle Irak ve İran) istihbaratları tarafından paylaşılan bilgiler hala netleştirilmemiştir. DEAŞ ile YPG/PYD'nin silahlı çatışmaya girdikleri yerlerde iki örgüt arasında "danışıklı dövüş" yaşandığı fikrini doğuran birçok olay dünya medyası tarafından haberleştirilmiştir. Adı geçen terör örgütlerinin iç savaşın tarafları olmasıyla Suriye'deki çatışmanın süreci daha karmaşık hale gelmiş, savaşın süresi uzamış, çatışma yoğunluğu artmış, ayrıca bölge içi ve bölge dışından pek çok devlet bu sürece dâhil olmuştur. Yıllar geçtikçe Suriye'deki savaşın tarafları dış aktörlerden giderek daha açık bir şekilde destek almış, bu savaş iç güç mücadelesinin ötesinde uluslararası ve bölgesel ülkeler arasında yaşanan bir vekalet savaşı karakteri kazanmıştır. Suriye rejimi açık bir şekilde Rusya, İran ve Çin gibi ülkeler ve Hizbullah tarafından askeri ve mali açıdan doğrudan desteklenmiştir. Suriyeli muhaliflere ise Türkiye, ABD, Katar ve Suudi Arabistan tarafından askeri, mali ve siyasi alanlarda destek verilmiştir.

Dünyanın farklı ülkelerinde meydana gelen iç savaşlarla ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda doğal kaynakların çatışma üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili yapılan literatür çalışmasında elde edilen en önemli bulgulardan biri; doğal kaynaklar iç çatışmaya dahil olan farklı tarafları finanse ederek onları, hedeflerine ulaşmalarında motive etmekte, barış görüşmelerinin/anlaşmalarının başarısız olmasına ve savaşın süresinin uzamasına yol açmaktadır (Buhaug, Gates ve Lujala, 2009;

O'Loughlin ve Witmer, 2005; Gilmore, vd., 2005; Ross, 2001; Collier, 2000; Humphreys, 2005; Ohmura, 2018; Ross, 2004). Diğer bir bulgu ise, savaşın yaşandığı ülkede farklı silahlı gruplar arasında doğal kaynak alanları üzerinde kontrolü ele geçirmek için kaynak savaşları ortaya çıkmakta ve çatışmanın yoğunluğunun artmasına yol açmaktadır (Weinstein, 2007; Lujala, Rød ve Thieme, 2007; Buhaug ve Lujala, 2005; Le Billon, 2008; Lujala, 2009; Ross, 2004). Suriye iç savaşının başlamasında pek çok iç ve dış etkenden söz edilebilir. Savaşın esas nedeni Suriye'nin parçalanması ve yeni devletçiklerin kurulması olarak değerlendirilse bile, çalışmanın ana konusu Suriye petrol ve doğal gazının savaşan taraflar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu minvalde literatürden ve raporlardan elde edilen veriler dikkate alınarak çalışmayla ilgili aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

1. "Zengin kaynak alanları, bölge içi ve bölge dışı ülke ve grupların iç savaşa müdahalesini çekerek bunların savaş stratejilerini geliştirmede önemli bir etken olmuştur."
2. "Hidrokarbon rezerv ve üretim alanları üzerinde yaşanan mücadele savaş sürecini karmaşık hale getirmiş ve savaş süresini uzatmıştır."
3. "Kaynakların zenginliği Suriye'de savaşan grupları çeşitli şekillerde finanse etmiştir."
4. "Kaynak alanları üzerinde kontrolü sağlamak isteyen gruplar, birbirleriyle daha uzun süre savaşarak çatışma yoğunluğunu arttırmış ve daha fazla ölüm yaşanmıştır."

Yukarıdaki hipotezler dikkate alınarak çalışmanın içeriği oluşturulmuştur. Bu amaçla, ilk olarak konuya giriş yapılacak ardından hipotezler ve cevaplanacak sorular için konu ile ilgili literatür ele alınacaktır. Üçüncü bölümde amaç ve metodoloji açıklanacaktır. Dördüncü bölümde alt başlıklar içinde bölge içi ve bölge dışı ülke ve grupların savaş stratejilerine, enerji rezerv sahaları üzerindeki mücadelenin savaşın sürecini nasıl etkilediğine, Suriye hidrokarbon alanlarının savaşan grupları nasıl finanse ettiğine değinilecektir. Ayrıca kaynak alanları üzerine yaşanan mücadelede ortaya çıkan çatışma yoğunluğu ve yaşanan kayıplar UCDP veri setinden faydalanılarak verilmeye çalışılacaktır. Bu maksatla hidrokarbon kaynakların rezerv ve üretim alanlarında yaşanan ölüm miktarı ve yüzdesi ile diğer yerlerde yaşanan zayıf karşılaştırılacaktır.

2. LİTERATÜR

Orta Doğu, Hazar Havzası ve Güney Çin Denizi gibi doğal kaynak bakımından zengin alanlar, soğuk savaş sonrası dönemde daha da önem kazanmış ve yeni çatışma alanları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle

ülkeler açısından yaşamsal değere sahip petrol, su, mineraller, elmas ve kereste gibi kaynakların bulunduğu bölgeler ile bu bölgeleri dünyadaki büyük pazarlara bağlayan tedarik yolları dikkatleri çekmektedir. Bu zenginliklere sahip alanlar uluslararası politika yapımcıların hedefleri haline gelmiş ve en etkili askeri güç yoğunluğunun meydana geldiği sahalar olmuştur. Petrol ve su - insan yaşamını ve ekonomik faaliyetleri sürdürmedeki kritik rolleri nedeniyle - yerleşik ulus devletlerin orduları arasında büyük çaplı mücadeleyi başlatacak en olası kaynaklar olarak görülmektedir (Klare, 2001a). Soğuk savaş sonrası dönemde belirli maden kaynaklarının stratejik değeri daha fazla önem kazanmış, uluslararası toplumun Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika'nın kaynak bakımından zengin bölgelerine ilgisi artmıştır. Stratejik coğrafyadaki bu kayma, küresel enerji tüketiminin artması sebebiyle hayati kaynakların özellikle petrol ve doğal gaz arzının korunmasına yöneliktir (Klare, 2001b). Bir devletin başka bir devletle ticari ilişkilerinde yaptırım yapma veya diğer devletlerin kaynaklarını (genellikle ekonomik revizyonizm diye adlandırılan) edinme arzusu, onları savaşı düşünmeye motive edebilir. Demiryolları, karayolları, köprüler gibi ticareti kolaylaştıran ekonomik coğrafya özellikleri, silahlı birliklerin hareketi ve kaynakların çıkarımı için kullanılabilir (Bearce & Fisher, 2002). Petrol, elmas, demir, kereste vb. gibi doğal kaynaklar üzerinde yaşanan siyasi çatışmalar, yerel topluluklar arasında anlaşmazlıklara veya ülkeler arasında küresel jeopolitik mücadeleye sebep olabilir.

Değerli kaynak alanları, silahlı çatışmaların ticarileşmesini ve ticaret ağları etrafında egemenliğin bölgeselleşmesine dayanan güç stratejilerini şekillendirmiştir. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası dönemde silahlı çatışmalar giderek daha çok doğal kaynakların alanı ve politik ekonomisiyle yakından bağlantılı belirli bir politik ekoloji ile nitelendirilmektedir. Doğal kaynaklar ile silahlı çatışmalar arasındaki bağlantıların analizi savaşçıların, ekonomik gündemlerini göstermenin ötesinde, uluslararası birincil emtia piyasalarına dâhil olmalarının cezai niteliğinin, dışlayıcı bir küreselleşme biçimine verdiği cevabı göstermektedir (Le Billon, 2001). Yapılan araştırmalar, hem doğal kaynak zenginliğinin hem de azlığının ülke içi çatışma riskinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Doğal kaynakların sahip olduğu stratejik değer, uluslararası toplum açısından anlaşmazlıkları da beraberinde getirebilmekte, hatta uluslararası krizlere neden olabilmektedir. Enerji piyasalarında yaşanan rekabet, devletlerin uluslararası ilişkilerini ve politikalarını etkilemektedir.

Coğrafi konum ve kaynakların yoğunluğu, savaşçıların kaynak gelirlerinin kontrolünü ele geçirme ya da kontrol altında tutma imkânları bakımından kritik önemdedir (Addison & Murshed, 2001; Auty, 1998; Le Billon, 2001; Buhaug, vd. 2005). Doğal kaynaklar yoğunlaşma bakımından farklılık göstermektedir. Kaynak çıkarma, çoğunlukla mekânsal olarak sabittir. Petrol sondaj operasyonları ve maden ocakları noktasal kaynaklar olarak dikkat çekmektedir (Buhaug & Gates, 2002). Dünya kaynaklarının sınırlı olması, kaynakların bol olduğu bölgelerde çatışmayı teşvik edici ve arttırıcı bir etkiye sahiptir. Özellikle belirli kaynaklar, isyancıların amaçları açısından fon olarak kullanılmakta ve çatışmaya daha uygulanabilir hale getirilmektedir (O'Loughlin & Witmer, 2005). Doğal kaynaklar, ekonomik fayda arayışı içinde olan grupları çekmektedir. Yerel arazi mülkiyeti ve arazi sömürüsü konusundaki tartışmalar, diğer faktörlerle birlikte daha yıkıcı bir çatışma ile sonuçlanabilir (Vehnämäki, 2002). Collier & Hoeffler (1998) yaptıkları çalışmada "artan doğal kaynakların savaş riskini artırdığını", Fearon (2005) petrol ve çatışma arasında bir bağlantı olduğunu tespit etmişlerdir (O'Loughlin & Witmer, 2005). Ross (2006), petrolün sivil çatışmalar için önemini 1970'lerin başından 1990'ların sonlarına kadar arttığını bulmuştur. Ross (2004), petrolün iç savaş başlama olasılığını arttırdığını, Di John (2007), petrolün iç savaşın başlangıcı ile değil, süre ile ilişkili olduğunu, Humphreys (2005), petrolün iç savaşları kısalttığını tespit etmiştir. Kaynak zenginliği, iç savaşların neden çıktığından ziyade çatışma süresiyle daha yakından bağlantılı görülmektedir (Samset, 2009).

Literatürde öne çıkan önemli hususlardan biri, kontrol edilmesi zor olan büyük çevresel alanlara sahip olan ülkelerdeki çatışmaların daha uzun sürdüğüdür (Dertwinkel, 2009). Bazı toprak alanlarını savunmak veya ele geçirmek stratejik nedenlerden ötürü değerli olabilir (Buhaug vd., 2009). Doğal kaynaklar ile çatışma/iç savaş arasındaki bağlantı birçok ampirik çalışma ile doğrulanmış, doğal kaynakların iç savaşın başlaması ve süresinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ross (2001), bir ülkenin doğal kaynak zenginliğinin iç savaşın başlamasını veya süresini etkilemesinin en az dokuz yolu olduğunu vurgular. İlk üçü, kaynak zenginliğinin çatışmanın başlamasına sebep olabileceği yolları açıklamaktadır. Sonraki üçü, kaynak zenginliğinin çatışmanın süresini; son üçü ise bu zenginliğin çatışmanın yoğunluğunu, kayıp oranını nasıl etkileyebileceğini ifade etmektedir. Bir çatışmayı iç savaş olarak sınıflandırmak için çatışmanın belirli bir eşiği geçmesi ve bir yıl gibi belirli bir süre içinde ve savaşla ilgili belirli sayıda (genellikle 1000 kişi) ölüme yol açması gerekir. Zengin kaynakların olduğu

topraklarda kaynaklarla ilgili yaşanan silahlı mücadele çatışma yoğunluğunu etkilemektedir. Yağma açısından kaynak zengini olan bir ortamda rakipler savaşarak gelir kaybetmek yerine, işbirliği yaparak zengin olmayı tercih edebilir. Ayrıca kaynaklarla ilgili isyanı öngören bir hükümet, isyancı kesime karşı terör ve baskı kullanacak bir strateji izleyebilir (Ross, 2001). Savaşan gruplar, değerli bölgelerin kontrolünü sağlayarak aynı zamanda buralardaki birincil malları (Angola ve Sierra Leone'de elmas, Kolombiya'da kokain) üreterek ekonomik kazanç elde etmeye çalışırlar (Buhaug & Gates, 2002). Suriye iç savaşında terör gruplarının önemli enerji kaynak alanları üzerine yaptıkları savaşlar da buna örnek gösterilebilir.

Kaynaklardan elde edilen gelirler yönetimde olanların iktidarda kalmalarını sağlayan bir fırsat sunmaktadır. Değerli kaynakların gelirleri yozlaşmış hükümetleri desteklemekte, ancak aynı zamanda çatışma teşvikleri ve asi grupların ihtiyaç duyduğu gelir kaynağını da oluşturmaktadır (O'Loughlin & Witmer, 2005). Kaynaklardan elde edilen gelir, kaynağı işletenlerin finansal ihtiyacını karşılayarak onların hareket gücünü ve etkisini arttırmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kaynak zengini ülkelerdeki iç savaşların, kıt kaynaklara sahip ülkelerdeki savaşlardan daha uzun süreceği iddia edilmiştir.

Doğal kaynaklar üzerindeki rekabetten ticari sermaye ve değerli mineraller üzerindeki emperyalist savaşlara kadar, doğal kaynaklar birçok farklı savaş türünün şiddetli faaliyetlerini motive ve finanse etmiştir. Böylece şiddetli çatışma riskini yükseltmiş ayrıca siyasi kurumların çatışmaları barışçı yollarla çözme yeteneğini zayıflatmış, ülkelerin silahlı çatışmalara karşı kırılganlığını arttırmıştır. Ülkelerin ellerindeki zengin doğal kaynakların ekonomik büyümeye yardımcı olduğu ve bu nedenle politik istikrar için olumlu rol oynadığı inancının aksine, çoğu ampirik kanıt ekonomik olarak birincil ürünlerin ihracatına bağımlı ülkelerin siyasi istikrarsızlık ve silahlı çatışma riski altında olduğunu göstermektedir (Le Billon, 2001). Ulus ötesi toplulukları olan grupların, şiddetli çatışmalar için harekete geçirmede kullanabilecekleri genel olarak daha büyük bir kaynak havuzuna sahip olmaları gerekir. Bir yandan ulus ötesi topluluklar, bir grubun büyüklüğünden ve yerel düzeydeki kaynaklarından açıkça görülenden çok daha fazla kaynağa sahiptir. Aynı zamanda, ulus ötesi topluluklardan gelen destek, gruplara niteliksel olarak farklı kaynaklar sağlayabilir, çünkü çatışmanın yaşandığı devletteki hükümetin, kendi ülkelerinde olduğu gibi diğer ülkelerdeki destek kaynaklarını ve güvenli bölgelerini sınırlandırması daha zordur. Bir etnik grubun ulus ötesi bileşeninin üyeleri, genellikle çekişme ülkesindeki üyelerden daha fazla çatışır ve

devlet tarafından eylemden kaçınılması daha az olasıdır. İlke olarak etnik akraba birçok ülkede bulunabilse de, isyanları desteklemek çatışma ülkesinden uzaktaki topluluklar için çok daha meşakkatlidir (Glenditsch, 2007). Kaynakları yağmalama, sadece güçlü tarafça gerçekleştiriliyorsa, ayrılıkçı olmayan çatışmalarda daha hızlı bir zafer veya çözüm getirerek iç savaş süresini kısaltabilir. Öte yandan, taraflardan biri veya her ikisi barış zamanı kârlarının savaş döneminden daha fazla olacağına inanıyorsa anlaşmaya varma yolu seçilebilir (Ross, 2001).

Dış müdahalelerin yanı sıra bir shatterbelt/parçalanmış kuşak olan Orta Doğu'daki en büyük zorluk, bölgesel gerilimleri kontrol altına almak ve etkilerini en aza indirmektir. Bölgede yaşanan savaşlarda her Orta Doğu ülkesi ve bazı büyük etnik ve dini gruplar doğrudan veya dolaylı olarak çatışmaya dâhil olmaktadır. Bölgede; kaynak alanları, boru hatları, bölge içi göç ve sermaye akımları, akarsular bölgesel özellikleri şekillendiren faktörler olarak dikkat çekmektedir (Cohen, 1991).

3. AMAÇ VE YÖNTEM

Suriye'deki savaşın en önemli sebebinin, küresel güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Batı'nın bölge ülkelerinden Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi parçalayarak bu ülkelerin topraklarının birleşim alanlarında bir Kürt devleti kurma düşüncesi hala sıcaklığını korumaktadır. Suriye iç savaşı her ne kadar ülkenin parçalanarak yeni devletler kurma (özellikle kuzey Suriye'de Batı'nın bölgedeki çıkarlarına hizmet edecek bir terör devletinin oluşturulması) fikri üzerinde temellendirilse de Suriye hidrokarbon kaynaklarının, iç savaşın ülke içinde daha geniş alanlara yayılmasında ve daha fazla ölüm yaşanmasında etkili bir araç olarak kullanıldığı açıktır. Bu nedenle makale, enerji (petrol ve doğal gaz) kaynaklarının iç savaş üzerindeki rolüne ve etkisine odaklanmaktadır. Çalışmada, hidrokarbon kaynak alanlarının Suriye iç savaşına dâhil olan ülke ve grupların izledikleri savaş stratejilerini ve aynı zamanda rezerv alanlarındaki enerji mücadelesinin savaş sürecini nasıl etkilediği, petrol ve doğal gaz kaynak alanlarının savaşan gruplara finansal tesiri ve çatışma yoğunluğu ile zayıfları arttırmadaki rolü tartışılacaktır. Makalede "Suriye'nin petrol ve doğal gaz kaynak ve üretim alanları ile iç savaş arasında bağlantı var mıdır?" ve "Enerji kaynak sahaları savaşan tarafların savaş stratejilerini, savaşın sürecini, yoğunluğunu ve şiddetini nasıl etkilemiştir?" cevabı aranan sorulardır. Bu maksatla önce doğal kaynakların

iç savaşlar üzerindeki etkilerini tartışan bilimsel yayınlar analiz edilerek teorik ve ampirik bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma niteliksel ve niceliksel analizi içerdiğinden karma analizinin yanı sıra Suriye iç savaşını ele alan bir vaka çalışması olduğundan vaka çalışması yöntemi kullanılmıştır. İlk üç hipotezin test edilmesinde farklı olaylar dikkate alındığından nitel yöntem, dördüncü hipotezi test ederken nicel verilerle birlikte nitel veriler ele alındığı için karma analiz yöntemi kullanılmıştır. Enerji kaynaklarının iç savaş süresi/süreci ve yoğunluğu üzerindeki etkisini araştırmak için akademik makalelerden ve ayrıca konuyla ilgili ikincil kaynakların yetersizliği nedeniyle birincil kaynaklar olan gazete haberlerinin analizinden de faydalanılmıştır. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar analiz edilerek makalenin argümanları desteklenmiştir. Enerji kaynak alanları olan veya olmayan yerler ile iç savaşa müdahil olan tarafların her bir bölgede verdiği zayıyatı belirlemek için UCDP (Uppsala Conflict Data Program) veri seti kullanılmıştır. Veriler şekil ve tablolarla desteklenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Suriye Hidrokarbon Kaynakları Üzerindeki Mücadelenin İç Savaşa Dâhil Olan Ülke ve Grupların Savaş Stratejilerine Etkisi

Suriye iç savaşıyla ülke, Orta Doğu'nun hidrokarbonları için bir savaş merkezi haline gelmiş, bu ülkeye yönelik askeri ve terör saldırıları enerji rekabeti ile yakından ilgili olarak kendini göstermiştir. Ülkede çatışan jeopolitik çıkarlar ve arayışlar ile bunları teşvik etmek için uygulanan mekanizmalar, "bölgede yeni bir düzen oluşturma" stratejilerini açıkça ortaya koymuştur (Karkazis, Vidakis & Baltos, 2014). Uluslararası güçler, Suriye'de yaşanan iç savaşa uluslararası güçler, petrol veya doğal gaz rezerv alanlarından ziyade kendi menfaatleri bakımından enerji geçiş güzergâhları (boru hatları) başta olmak üzere birçok farklı stratejik sebepten ötürü müdahil olmuşlardır. Suriye iç savaşının Katar, İran ve Rusya arasındaki enerji geçiş güzergâhları üzerine yaşandığı ile ilgili yaygın bir görüş bulunmaktadır. 2009 yılında Esad, Katar'ın kuzey sahasındaki doğal gazı, Suriye de dâhil birçok ülkeden geçen boru hattıyla Avrupa'ya taşıyacak bir anlaşmayı onaylamamıştır. Avrupa'ya gaz tedariki, Rusya'nın konumunu zayıflatacak ve doğal gaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesini sağlayacak bir fırsat sunan bu anlaşma yerine 2010'da Esad, İran, Irak ve Suriye'de boru hatları inşa etmek amacıyla İran'la bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla Suriye, Rusya ve İran'dan sonra dünyanın

en büyük üçüncü doğal gaz rezervine sahip olan Katar'a büyük bir darbe vurmuştur (San-Akca, vd., 2020).

Suriye'deki iç savaş boyunca Suriye rejimine desteğini kararlılıkla sürdüren İran, 2011 yılından bu yana Hizbullah vasıtasıyla Irak, Lübnan ve Suriye ile olan bağlarını güçlendirmiştir. İran'ın nükleer programı üzerinde kısıtlamaları kabul etmesiyle ABD, İran üzerindeki yaptırımlarını hafifletmiştir (Parasiliti vd., 2017). Suriye'deki temel çıkarları büyük ölçüde güvenlik odaklı olan İran (Itani, 2019) ayrıca milli çıkarları doğrultusunda Orta Doğu'da emperyal hedefler güden bir bölgesel güç olma yönünde çeşitli politikalar uygulamıştır. İran müttefik milisleri güçlendirmeye ve Suriye'deki nüfuzunu sağlamlaştırmak için yerel topluluklarla bağlarını kuvvetlendirmeye daha fazla ağırlık vermiştir. Özellikle milliyetçiliği kullanarak bölgede jeopolitik kazanım için farklı yöntemler uygulayan İran için, Suriye iki ana sebepten dolayı önemlidir:

1. Bölgedeki Şii nüfusu ve Hizbullah'ı kullanarak bölge ülkeleri üzerindeki gücünü arttırmak ve siyasi olarak bölgenin en önemli ülkesi haline gelmek.

2. Suriye üzerinden Akdeniz'e çıkabilmek ve Avrupa enerji pazarından daha büyük pay almak (Asseburg, 2020). Suriye iç savaşı, İran'ın Suriye'ye yoğun bir şekilde müdahale etme izni ve Irak üzerinden Akdeniz'e giden yolu açma fırsatı vermiştir (Shaban, 2019). İran, Esad'a askeri ve mali yardımlar yaptığı gibi zarar gören kamu kurumlarının yeniden inşası, ham petrol arzının giderilmesi, Suriye lirasının değer kaybının önlenmesi amacıyla merkez bankasına dolar satışlarını finanse etmek için yüklü miktarda parasal destek sağlamıştır (Shaar, 2019). Suriye, günlük neredeyse 300.000 varil petrol tüketiminin çoğunu İran'dan açık kredi hattıyla ithal etmiştir (Hammadeh & Albakri, 2015).

Suriye iç savaşı Rusya'nın Suriye toprakları üzerindeki nüfuzunu arttırmada önemli bir fırsat olmuştur. Rusya, Suriye üzerinde bütünüyle bir kontrol mekanizması kurarak Orta Doğu'da ABD ile bir denge oluşturmaya çalışmış, aynı zamanda bu ülke üzerinden bölgeye doğrudan müdahale edebilme imkânını elde etmiştir. Rusya için bir devlet politikası haline getirilen Akdeniz hâkimiyeti bakımından da Suriye önemli bir ülke olmuştur. ABD'nin çıkarları doğrultusunda Suriye topraklarının kontrol altına alınarak Orta Doğu'dan Avrupa'ya kurulacak olası bir doğal gaz boru hattının engellenmesiyle Rusya'nın enerji ticaretinin tehlikeye girmesi de önlenmiştir (Harunoğulları, 2021). Suriye'de ABD ve Rusya arasında bir güç ve iktidar kavgası yaşanmıştır. Suriye petrolüne ilişkin çelişkili tutumları olan ABD'ye

rağmen, Rusya'nın daha net bir strateji izlediği söylenebilir. Rusya savaş süreci boyunca Suriye ile ikili ilişkiler geliştirerek, petrole ulaşımını kolaylaştırmıştır (Sogoloff, 2017). Rus Soyuzneftgaz şirketi, rejimle Ocak 2014'te Akdeniz'in Suriye karasularında petrol aramak için bir anlaşma imzalamıştır (Hammadeh & Albakri, 2015). 2015'ten bu yana Rus hükümeti, Suriye petrol ve gaz pazarında daha büyük bir pay hedefleme konusunda daha iddialı davranmıştır. Ya Rus devletine veya Putin'e yakın özel sektöre ait şirketler (Gazprom Neft, Lukoil, Rosgeo, Sibur, Soyuzneftgaz, ST Engineering, Transnational, Stroytransgaz, Technopromexport, Zarubezhneft, Zarubezhgeologia ve Evro Polis) Suriye'de avantaj elde etmek için kendilerini konumlandırmışlardır. Rusya, Suriye petrol ve maden kaynaklarına uzun vadeli erişim sağlamak amacıyla açık deniz varlıklarına, Humus eyaletindeki gaz ve fosfat rezervleri ve aynı zamanda ülke çapında işleyen veya gelecekteki petrol ve doğal gaz boru hatlarına erişim için kiralama yoluna gitmiştir (Hatahet, 2019).

Suriye iç savaşı boyunca Tartus'da bulunan Rus donanma tesisi Putin tarafından güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Rusya, askeri varlığını genişletmek amacıyla Suriye'de bir hava üssü kurmuştur. Savaş süreci boyunca rejime destek olan ve Libya'daki gibi BM destekli bir müdahaleye Suriye'de izin vermeyen Putin, Eylül 2015'te Suriye birliklerine hava desteği sağlamış ve denge güçlerini rejim lehine arttırmıştır (Parasiliti, vd., 2017). 2016'ya kadar Rusya'nın Suriye rejimine istikrarlı bir şekilde silah yardımları yapması ve hava harekâtları düzenlemesi dengeyi rejim lehine doğru değiştirmiş ve böylece gelecekteki siyasi belirsizliği azaltarak sözleşmelerin gereğinin yerine getirilmesi için fırsat doğmuştur. Putin'in desteğiyle Esad rejiminin etki alanını genişletmesi ile Rusya bölgedeki yerini sağlamlaştıracak yeni bir fırsat yakalamış, muhalefet güçlerinin bir nevi bastırılmasıyla istikrar beklentileri ortaya çıkmıştır. Bu durum, özellikle Rus enerji şirketlerinin Suriye enerji sektöründeki yatırımlarını yenilemek ve genişletmek için, uygun bir zemin meydana getirmiştir. Ocak 2017'de Rusya'nın Tartus limanında donanmasının bulunmasını sağlayan 49 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma nükleer denizaltılar ile birlikte on bir savaş gemisini de içermektedir. Temmuz ayında Suriye'de yeni bir Rus hava üssü kuran bir tasarı da kabul edilmiştir (Sogoloff, 2017). Bunun yanında ayrıca Suriye'nin petrol kuyularını ve altyapısını iyileştirme, enerji danışmanlığı desteği sağlama, teknik personel yetiştirme ile ilgili de çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalardan biri, 2017 yılında Suriye petrol ve gaz tesislerinin DEAS'tan korunması bunun karşılığında

kârın %25'inin Rus şirketine verilmesini içermektedir (Harunoğulları, 2021).

Rusya'nın Suriye'deki enerji temelli yatırımları Rusya'yı uzun vadeli jeopolitik hedeflerinin bazılarını gerçekleştirmesine katkıda bulunacaktır. Birincisi Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya ulaşan "Kuzey Akım-2", Karadeniz ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan "Türk Akımı" boru hatlarının yanı sıra, Suriye "musluğunun" kontrolü ile Avrupa'nın gazını aldığı bir Rus petrol ihracat rotası tamamlanmış olacaktır. AB'nin Rusya ile doğrudan veya dolaylı ilişkileri olmadan Orta Doğu ülkeleri de dâhil olmak üzere herhangi bir ihracatçıdan gaz alabilmesi mümkün olamayacaktır. İkincisi Rusya'nın Suriye'de uzun süreli bir şekilde varlığını sürdürmesi Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini de arttıracaktır (Sogoloff, 2017). 2019 yılının başlarında Suriye ile petrol ve doğal gaz geliştirmeyi içeren büyük bir enerji anlaşması imzalayan Rusya, Suriye petrol ve doğal gazını geliştirme ve üretme konusunda tam yetki sahibi olmuştur. Anlaşma, enerji altyapısının ve petrol tesislerinin yeniden inşası, işgücü eğitimi dâhil Suriye petrol ve gazının tüm yönlerini içermektedir (Moradi, 2019). Böylece boru hatları, sıvılaştırma tesisleri, rafinerileri ve terminallerinin önemli bir kısmını denetim altında tutacak ve ayrıca Suriye'nin Avrupa'ya giden bölgesel petrol ve doğal gaz geçiş merkezi olma potansiyelinden yararlanabilecektir. Dolayısıyla Rusya, Doğu Akdeniz'de hâkimiyet alanını genişleterek Avrupa doğal gaz arzındaki etkisini de güçlendirecektir (Sogoloff, 2017).

Palmira yakınlarındaki gaz alanlarını kendi kontrolüne alan Rusya, YPG/SDG'nin hâkimiyetinde bulunan petrol alanlarına ulaşamamıştır. Ancak Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşma gereği Suriye askerlerinin Türkiye sınırına konuşlandırılması sonrası bu durumun değişeceği yönünde tahminlerde bulunulmuştur. Suriye rejimi ile yapılan anlaşmalarla Rusya'nın Suriye'deki üstünlüğü ortaya çıkmış, Kuzey Irak Kürt Yönetimi (KIKY) bölgesinin petrol ve gaz sektörüne büyük bir yatırım yapmıştır. Chevron ve Exxon gibi iki Amerikan petrol devi 2018'de KIKY'deki varlıklarından feragat ederek güney Irak'a taşınmışlardır. Böylece Rusya'nın en büyük petrol ihracatçısı olan Rosneft, KIKY bölgesindeki petrol ve gaz sektörünün ana oyuncusu haline gelmiştir. Ayrıca Rus Gazprom Neft, 2012 yılından bu yana bölgede faaliyet göstermektedir. Rusya, Suriye'deki hâkimiyeti ve KIKY Bölgesi'ndeki varlığı ile Irak'tan Suriye'ye kadar uzanan petrol ve doğal gaz bakımından zengin bir alanı güvence altına alarak, kendisi için Akdeniz kıyılarına doğru büyük bir koridor oluşturacak ve küresel pazarlara Kuzey Irak petrol ihracatı için potansiyel bir rota meydana

getirecektir (Moradi, 2019). Suriye iç savaşı, Rusya'ya yüzlerce çeşit silahını test etme fırsatı vermiş, Rus kuvvetlerinin saha eğitimi için uygun bir zemin oluşturmuştur. Rusya'nın yakın gelecekte yurtiçi sektörde elektrik üretimi tüketilen yerli gaza ve Suriye'nin karasularında hidrokarbon aramaları yapmaya odaklanacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca petrol ve gaz sektörlerini kontrol ederek Suriye'de uzun yıllar kalarak uzun süre ülke üzerindeki nüfuzunu koruyacaktır (Shaban, 2019).

Suriye'yi ABD açısından önemli kılan temel sebep Rusya ve İran'ın bu ülkedeki etkinliğidir. ABD, Rusya'nın Suriye'deki etkisini zayıflatmak için ülkede iç dinamiği bozacak ve yeni bir düzen kuracak projeleri hayata geçirmiştir. ABD Eylül 2014'te Suriye topraklarında aktif olan DEAŞ'ı bertaraf etmek için uluslararası bir koalisyon kurarak bu ülkeye müdahale etmiştir. ABD, bu müdahaleyi Suriye'de kendine müttefik olarak seçtiği YPG terör örgütünü (bu örgütün adı daha sonra SDG (Suriye Demokratik Güçleri) biçiminde değiştirilerek legal hale getirilmeye çalışılmıştır) desteklemek için bir bahane olarak kullanmış ve ülke içinde bir dizi askeri üs kurmuştur. Bu şekilde ABD savaşın ilerleyişini kendi çıkarları doğrultusunda uygun gördüğü biçimde kontrol altında tutmayı hedeflemiştir (Shaban, 2019).

Türkiye, 24 Ağustos 2016- 29 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı harekâtıyla Suriye'de uygulanan politikaların yeniden şekillenmesi ülke topraklarının bütünlüğünün korunması ve etnik olarak bölünmesinin önüne geçilmesi yönünde önemli bir stratejiyi hayata geçirmiştir. Bu harekâtle Suriye politikasında aktif bir siyaset izlemeye başlayan Türkiye, Suriye sorununun bir an önce çözüme kavuşması için çaba içine girmiştir. Fırat Kalkanı ile DEAŞ'e müdahalede bulunan Türkiye, aynı zamanda ülke bütünlüğünü bozacak bir tehdit olan YPG/PYD/PKK terör örgütünün Fırat'ın batısına geçmesini engellemek amacıyla hareket alanını da genişletmiştir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Rusya elindeki imkân ve kaynakları etkin şekilde kullanarak Orta Doğu'da İran'dan daha fazla etkiye sahip olmuştur. İran'ın Suriye üzerindeki etkisine rağmen Rusya ve Türkiye'nin izlediği politikalar nedeniyle bu ülkenin gücü dengelenmiştir (Akgün, 2016).

Türkiye'nin ÖSO bileşenleri ile sürdürdüğü Fırat Kalkanı Harekâtında Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve teröre karşı ortak tavır çerçevesinde Türkiye ile aynı görüşü paylaşan Rusya, Esad rejimi ile bu konuda bir köprü görevi üstlenmiştir. 2012 yılından itibaren muhalif güçlerin elinde bulunan Doğu Halep'in düşmesi ile büyük bir tehditle karşı karşıya kalan Suriyeli sivillerin tahliyesi

konusunda Türkiye önderliğinde Rusya ve İran ile ortak bir ateşkes çalışması başlatılmıştır (Bekin, 2016). Türkiye, Rusya ve İran Dışişleri Bakanları 20 Aralık 2016'da Moskova'da bir araya gelerek Suriye'de ateşkes ile ilgili görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmede Suriye'nin toprak bütünlüğünün önemi ve ateşkes yapılması halinde garantör olacakları yönünde açıklamalarda bulunulmuş, toplantıya ABD Dışişleri Bakanı çağrılmamış ancak konu ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. 30 Aralık 2016'da Türkiye ve Rusya Suriye'nin tamamında ateşkes yapılması hususunda uzlaşmış, muhalifler ve rejim anlaşmayı imzalamıştır. Her iki devlet Suriye'de barışın yeniden tesisi için siyasi çözüm süreci müzakerelerinin "Cenevre'ye tamamlayıcı olarak Ocak ayı içinde Astana'da yapılması kararını almıştır. Bu kararın alındığı gün Türkiye'nin düzenlediği El Bab harekâtına Rus savaş uçakları hava bombardımanı ile ilk kez destekte bulunmuştur (Aljazeera TURK, 2017).

YPG/PYD'yi Suriye'de ana müttefik/ortak olarak gören ABD, Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen bu terör örgütü ile işbirliği yapmaya devam etmiştir. Obama döneminde (2009- 2017) başlayan bu ortaklık Trump döneminde (20 Ocak 2017-20 Ocak 2021) de sürmüştür. El Bab bölgesi, DEAŞ tehdidinin bertaraf edilmesinde kritik öneme sahip bir yer olarak dikkati çekmiş, ancak PKK/YPG/PYD terör tehdidinin devam etmesi Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine müdahalesinin gerekçesi olmuştur. Bu dönemde Rusya ve ABD'nin adı geçen terör örgütünü desteklemesi ve istekleri doğrultusunda bir bölge oluşturma girişimleri Türkiye tarafından endişe ile izlenmiştir (Erkmen, 2017). ABD'nin Kuzey Suriye'deki varlığı Suriye'nin ileriye yönelik toprak bütünlüğünü tehdit etmiştir. Türkiye, Rusya ve İran'ın, Suriye konusunda işbirliğine girerek ülkedeki istikrarın sağlanması yönünde önemli bir gelişme yaşanmış, ABD'nin Kuzey Suriye'de YPG/PYD terör örgütünün öz yönetim kurmasını desteklemesi yeni bir bölgesel krizin hızla yayılmasında etkili olmuştur (Bekin, 2016). Fırat Kalkanı operasyonu ile güney sınırının güvenliğinin sağlanması için Suriye'de Cerablus ve El Bab'da DEAŞ'e karşı mücadele eden Türk askerine ABD hava desteği vermeyerek Türkiye'yi bölgede yalnız bırakmıştır. ABD'nin kuzey Suriye'de Türkiye'ye tehdit oluşturan gelişmeler karşısında Türkiye'yi yalnız ve zor durumda bırakması sonucu Türkiye ile Rusya arasında bir yakınlaşma vuku bulmuştur (Harunoğulları, 2021).

28 Şubat 2017'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK'nın) desteklediği ÖSO birliklerinin El Bab'a yaptıkları operasyon sona ermiş, Rusya'nın desteklediği rejim birlikleri El Bab'ın güney kesimindeki karayoluna yerleştirilmiştir. Suriye

hükümet güçleri buradan doğruya doğru ilerleyerek PYD'nin kontrolü altındaki Menbic ve Afrin arasında köprü kurmuş, bu yol üzerinden PYD bölgeleri arasında sevkiyatlar yapılmıştır. TSK'nın El Bab'ın güneyine doğru ilerleme olasılığı ortadan kalkmıştır. Washington'un PYD'ye desteğinin arttığı günlerde 2 Mart 2017'de ÖSO birlikleri El Bab'ı DEAŞ'tan temizlemiş daha sonra Menbic'e doğru harekete geçmiştir. Menbic'te ÖSO birlikleri ile YPG arasında yaşanan yoğun çatışmaların ardından YPG/PYD çekilmek zorunda kalmış ve Rusya destekli rejim askerleri cephe hattına yerleşmiş, böylelikle Suriye hükümeti adeta YPG/PYD ile ÖSO arasında bir tampon bölge oluşturmuştur (Aljazeera TURK, 2017).

Suriye'de çok sayıda yerli ve yabancı milislerin yanı sıra uzlaşmaz jeopolitik çıkarları ve Suriye'nin gelecekteki siyasi ve toplumsal düzeni için vizyonları olan beş bölgesel ve küresel gücün (İran, İsrail, Rusya, Türkiye, ABD) ülkede askeri varlığı bulunmaktadır (Asseburg, 2020). Başkan Trump, 2018'de ABD birliklerinin Suriye'den çekildiğini ve DEAŞ'ın yenildiğini ilan etmiş ancak geri çekilme Ekim 2019'da başlamıştır. ABD, geri çekilmesinin Rusya ve İran'ın Suriye üzerindeki hâkimiyetine izin vereceğini ve YPG/SDG'nin Türkiye ve Suriye Ulusal Ordusu tarafından yenilgiye uğrayacağını görmüştür. Bu sebeple kendisinin ve bölgedeki ortağı olarak gördüğü YPG/SDG'nin stratejik çıkarlarını koruma, onlara bir gelir kaynağı sağlama çabasına giren ABD, rejime ve Rusya'ya YPG/SDG'ye saldırmaması için baskı yapmıştır. ABD, petrol sahalarını DEAŞ'tan ve aynı zamanda Rus ve rejim güçlerinden korumak için askeri gücünün bir kısmını (yaklaşık 600 asker) Suriye'de tutma kararı almıştır (Shaban, 2019).

Türkiye'nin "Barış Pınarı Harekâtı" (9-17 Ekim 2019) öncesinde gerçekleştirilen müzakereler esnasında ABD, Rojava petrol sahalarının Amerikan veya İsrail şirketleri tarafından işletilmesi konusunda ısrarcı davranmıştır (Voltaire.net.org, 2019). ABD, Suriye'deki petrol alanlarını kontrolü altında tutarak menfaatleri doğrultusunda bu yerleri güvence altına almış ve kuzeydoğudaki petrol alanları ile ilgili birkaç anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmalardan biri YPG/SDG'nin 100 varil ham petrol karşılığında rejimden 75 varil rafine petrol alınmasını (Humus ve Baniyas'taki rafinerileri kontrol ettiği için) içermektedir. Yapılan anlaşmalar kapsamında rejim, Haseke, Deir Al-Zour ve Rakka'daki resmi kurumlarını yeniden faaliyete geçirmiş, bazı şehir merkezlerinde askeri güçlerini konuşlandırmıştır. YPG/SDG, ABD'nin 2011'den sonra Suriye petrol sektörüne yaptırımlar uygulamasına rağmen, yabancı yatırım şirketleri üzerinden petrol ihracatını gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ABD Suriye'deki

petrol soygunculuğunu korumakta ve kolaylaştırmaktadır (Shaban, 2019).

4.2. İç Savaşa Müdahil Olan Ülke ve Grupların Savaş Sürecine Etkisi

Ülkeler arasında nadiren doğrudan bir çatışma nedeni olan hidrokarbon kaynaklar daha çok ülke içi silahlı çatışmalar veya iç savaşlarda savaşın yoğunluğunu arttırıcı, savaşı ağırlaştırıcı bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Petrol üreten bazı Afrika ülkeleri son yıllarda ciddi iç karışıklıklar ve silahlı çatışmalara sahne olmuştur. Bu kaynak, mevcut eşitsizlikleri güçlendirmede ve dış aktörler için petrol üretimindeki şikâyetleri arttırmada fırsatlar yaratabilmektedir (Irena, 2019). İç savaşın ülke toprakları içinde geniş bir alana yayılması ve çatışmaya katılan aktör sayısındaki artış sonucu, Suriye enerji kaynak alanları önemli bir konuma gelmiştir. Bazı devletler, Suriye petrol ve doğal gazını stratejik hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araç haline getirmişlerdir. Bunun yanında ülkede savaştan terör örgütleri için de durum aynıdır. Suriye’de yoğun çatışmaların yaşanmasında her ne kadar petrol ve doğal gaz temel motivasyonu teşkil etmese de, savaştan taraflar süreç içinde hâkimiyet kurdukları zengin hidrokarbon alanlarındaki enerjiyi finansman kaynağı olarak etkin bir şekilde kullanmak için yoğun çaba içine girmişlerdir. Hem karada hem de açık denizde önemli petrol ve doğal gaz potansiyeline sahip olan Suriye, çatışmalar nedeniyle ciddi kayıplar yaşamıştır.

Dünya Enerji Konseyi’nin Enerji Kaynakları Araştırmasına göre 2010’da Suriye’nin petrol üretimi yaklaşık 2,5 milyon varildir. Petrol rezervlerinin kabaca %40’ına sahip olan Deir Al-Zour’un birkaç doğal gaz sahası da bulunmaktadır. Suriye’de meydana gelen halk hareketlerine hükümetin silahlı güçleriyle karşılık vermesiyle bu hareketler silahlı çatışmaya dönüşmüş, çatışmalardan kaçan siviller gibi petrol endüstrisinde çalışan profesyoneller ve mühendisler de ülkeden kaçmış diğerleri de silahlı gruplara katılmıştır. Bu durum Suriye’nin petrol üretimini önemli ölçüde yavaşlatmıştır. Deir Al-Zour’daki çeşitli petrol sahalarındaki Azraq petrol tesisi, Maleh petrol sahası ve rafinerisi, Wadi Ubayd, El Ward, Omar ve Tanakh petrol rafinerileri ağır hasar görmüştür (Zwijnenburg, 2017). 2011’in sonlarına doğru PKK’nın Suriye kolu YPG/PYD, Suriye’nin kuzeyinde ve kuzeydoğusunda iç savaş sürecinde aktif rol oynamaya başlamıştır. Örgüt ABD, AB ülkeleri ve farklı zamanlarda Rusya’nın da desteğiyle bu bölgedeki önemli aktörlerden biri haline getirilmiştir. Kamışlı’da merkezi bulunan örgüt 2011 yılı boyunca Haseke, Ayn el-Arap (Kobani) ve Afrin’de etkili bir örgütlenme gerçekleştirmiştir. Rejim karşıtı

hareketlere destek veren Suriyeli Kürtler bu örgüt tarafından bertaraf edilmiş, rejim ülkenin kuzeydoğusunda aktif hale gelen örgütün yükselişini kabul ettiği gibi bu grubu aynı zamanda teşvik etmiştir. YPG ile rejim arasında de facto bir anlaşma yapıldığı görüşü yaygın bir şekilde kabul görmüştür. 2011’de başlayan Suriye’deki halk ayaklanmasının sebep olduğu kargaşada Esad rejiminin desteğiyle, PKK/KCK Suriye’nin kuzeyinde PYD adı altında Afrin, Ayn el-Arap ve Haseke’de hızlı ve etkili bir şekilde örgütlenmiş, silahlı militan sayısını artırmış ve idari yapılar oluşturmaya başlamıştır. PYD’nin Suriye’deki siyasi ve silahlı faaliyetleri hem rejim hem de savaşa müdahil olan ABD, AB ülkeleri ve Rusya tarafından serbest bırakılmıştır. Bu dönemde PYD, ülkenin kuzeyindeki diğer Kürt siyasi oluşumların aksine Esad rejimi lehine bir tutum geliştirmiş, Muhaberat ve Şebbiha güçleri ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Esad rejimine bağlı güçler Kürt bölgelerinden çekilerek bu bölgeleri PYD ve ona bağlı silahlı yapılanma olan YPG’ye terk etmiştir. Böylece 19 Temmuz 2012’de Ayn el-Arap ve diğer bölgeler YPG’nin kontrolüne girmiştir (Acun ve Keskin, 2016). Fırat nehri üzerindeki Rasulayn’dan Irak sınırına kadar uzanan geniş bir bölgeyi kontrol altına alan PYD’nin silahlı kanadı YPG ile muhalif milisler arasındaki çatışmalar 2012-2013 kışında yoğunlaşmıştır. Çatışmada YPG, Haseke dışındaki büyük petrol alanlarının kontrolünü sağlarken, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) birlikleri ise Deir Al-Zour çevresindeki petrol üretim tesislerini ele geçirmiştir (Lawson, 2014).

Irak’ta etkin olan ve Suriye’de hem rejime hem de muhalif gruplara karşı savaştan DEAŞ, Suriye’nin özellikle enerji kaynakları ve barajlar ile ulaşım (havayolu ulaşımı başta olmak üzere) bakımından önemli olan yerlerini ele geçirmiş, buralardan elde ettiği gelirlerle kendilerine hizmet edecek savaşçı sayısını arttırmış, rakipleri karşısında güç elde etmiştir. DEAŞ’ın Suriye’de etkisini ve şiddetini arttırdığı süreçte ABD, DEAŞ’e karşı savaştan 60’tan fazla ülkeyi kapsayan koalisyona liderlik yapmıştır (Khan & Khan, 2017). Koalisyonun DEAŞ’le mücadelesi daha çok hava saldırıları şeklinde olduğu için bu örgütün etkisinin kırılması süreci uzun zaman almıştır. İç savaş çıktıktan sonra rejim çoğu petrol sahasının kontrolünü kaybetmiş, DEAŞ ve YPG terör örgütleri bu petrol sahalarının çoğunu kontrol altına almıştır (Hammadeh & Albakri, 2015). DEAŞ ve diğer gruplar Suriye’nin doğusundaki petrol varlıklarını ele geçirmiş bunların birçoğu gruplar arasında birkaç kez (bir gün Nusra cephesi, ertesini gün DEAŞ) el değiştirmiştir. DEAŞ, operasyonlarını yoğunlaştırıp Suriye ve Irak’taki erişimini genişlettikçe Suriye ve Irak’taki petrol yataklarının çoğunun denetimini ele

geçirmiş ve Suriye'nin petrol üretim kapasitesinin %60'ını kontrol altına almıştır (Al-Khatteeb & Gordts, 2014). Rusya'nın çatışmalara aktif olarak katılımı 30 Eylül 2015'te Suriye'deki DEAŞ mevzilerine hava saldırıları gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Rusya Suriye'deki askeri güçlerini 14 Mart 2016'da kısmen geri çekmiş olsa da askeri operasyonlarını sürdürmeye devam etmiş böylece ülkedeki çatışma ortamında, askeri ve siyasi olarak etkin olmuştur (Cepurities, 2016).

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi ekonomik olmaktan ziyade büyük ölçüde siyasidir. Rus petrol şirketleri, Suriye'nin sınırlı petrol rezervlerini keşfetmek ve çıkartmaktansa ülkenin petrol ve doğal gaz altyapısının yeniden inşası ve işletilmesinde aktif olmaya çalışmışlardır. Rusya, Suriye kıyılarında kontrolü elinde tutmaktadır. Putin ile Esad arasında Akdeniz kıyısında büyük bir potansiyele sahip olduğu düşünülen doğal gaz kaynaklarının keşfi için 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır (Aljazeera, 2019). Suriye rejiminin Fırat'ın doğusundaki petrol sahalarına uzun vadeli bir dönüş yapması ve Rusya ile vardıkları mutabakatı hayata geçirmesi imkân dâhilinde görülmektedir. Böylece Ruslar boru hatları, sıvılaştırma tesisleri, rafinerileri ve terminallerinin önemli bir bölümünü kontrol edebilecek ve ayrıca Suriye'nin Avrupa'ya giden bölgesel petrol ve doğal gaz geçiş merkezi olma potansiyelinden yararlanabilecektir. Rusya'nın Suriye kıyılarında çıkaracağı doğal gaz bu ülkenin bölgedeki konumunu daha da güçlendirecek, dolayısıyla Moskova, Doğu Akdeniz'de hâkimiyet alanını genişleterek Avrupa doğal gaz arzındaki etkisini de arttıracaktır (Sogoloff, 2017). Rusya'nın Akdeniz'de bir üs kurması ABD'nin burada bulunmasının da temel gerekçelerinden biridir.

Suriye iç savaşının tırmanmasıyla birlikte hükümet petrolün büyük kısmının kontrolünü kaybetmiş, bu alanlar DEAŞ ve Suriye muhalefet gruplarının eline geçmiştir. İran, 2013 yılından 2018'e kadar -ABD yaptırımları yoğunlaşmadan önce- Suriye'ye bu 5 yıllık süre içinde her ay yaklaşık 2 milyon varil petrol ihraç ederek yakıt sağlamıştır. İran'ın Suriye'ye petrol ihracatı ülkeyi fiilen bir petrol krizinden korumuştur. 2012'de İran, Irak ve Suriye aralarında bir anlaşma yaparak İran gazının Irak ve Suriye üzerinden küresel pazarlara ihraç edileceği kararını almıştır. Bu anlaşma ABD, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye tarafından İran'ın "kırmızı çizgiyi aştığı" şeklinde yorumlanmıştır (Moradi, 2019). İran'ın, Suriye'ye yapılması planlanmış ancak durdurulmuş olan anlaşma ve sözleşmeleri imzalaması için baskı yapması sonucu iki ülke arasında yaşanan gerilim nedeniyle 2017'nin yaz döneminde İran, Suriye'ye petrol ve doğal gaz arzını askıya almıştır. 2019'da Suriye yerel pazarında doğal gazda yaşanan

krizden Batı yaptırımları sorumlu tutulmuştur. ABD, 20 Kasım 2018'de petrol tedarik ağlarını kısıtlamak için Suriye'ye petrol ürünleri sevkiyatında yer alacak şirketlere yaptırım uygulayacağını belirten bir belge yayınlamış böylece Rusya ve İran'dan beklenen 43.000 ton sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) arzı Suriye'ye ulaşmamıştır (Hatahet, 2019).

Rusya ile İran arasında Suriye'de çıkar çatışması bulunmaktadır. Her iki ülke arasındaki yakınlaşmanın nedenlerinden biri şimdilik Esad'ı iktidarda tutma isteğidir. İran iç savaş süreci boyunca Esad'ı finansal olarak ayakta tutmaya çalışmış, Rusya ise hem siyasi hem de hava desteği sağlamıştır. Esad, hem Rusya hem de İran'ın kendileri için tamamlayıcı amaçlara hizmet etmesi nedeniyle her iki ülkeyi de kaybetmeyi göze alamamış bu ülkeler arasında bir denge oluşturmaya çabalamıştır. İran, Suriye rejiminin petrol tedarikçisi olmayı sürdürmektedir. Rusya ise bölgedeki çıkarlarını göz önünde bulundurarak Esad rejimini korumayı, enerji ve askeri alanlardaki yatırımlarını devam ettirmektedir. Ayrıca çatışmayı siyasi bir çözümle bitirmek için de sık sık Esad'a baskı yapmıştır. Savaştan önce Rus petrol ve gaz şirketleri, İran-Irak-Suriye boru hattını kurmayı planlayan İran ile gaz alanlarını Suriye üzerinden boru hattıyla Türkiye'ye bağlamak isteyen Katar arasında bir rekabet ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Suriye stratejisinin merkezinde Suriye'nin tedarikçiden ziyade bir petrol ve gaz taşımacılığı merkezi olma özelliği vardır. Bu özelliğinden faydalanmak isteyen Rus petrol şirketleri, Suriye'nin enerji gelişimine katılmanın yolunu ararken, 2016'da rejimin davetiyle menfaatleri doğrultusunda bir fırsat yakalamıştır. Rus enerji şirketleri Suriye'nin talebini kabul ederek, ülkeye insan gücü ve malzeme sağlamanın yanında Suriye'nin enerji alt yapısına yatırım yaparak enerji sektörü üzerindeki kontrolünü kazanacakları gibi girişimlerdeki hisselerin çoğunda da söz sahibi olacaklardır. Yapılacak anlaşma ile Rus petrol ve gaz endüstrisi petrol ürünlerini Suriye'nin limanları ve boru hatları üzerinden nakletmek isteyen herhangi bir ülkenin Rusya ile uyum içinde olması gerekecektir. Böylece Rus petrol şirketleri İran, Irak, Katar veya Suudi Arabistan'dan gelen rekabeti en aza indirebilecektir. Böylesi enerji projeleri üzerindeki denetimi ele geçiren Rusya, yılda yaklaşık 50,5 milyar m³ doğal gaz ihracatına, Suriye'nin tüm rezervlerinin 5,5 katı ve Rusya'nın yıllık LNG ihracatının yaklaşık %27'sinin erişimine sahip olabilecektir. Bununla birlikte Suriye'nin enerji altyapısına yatırım yaparak Irak'taki petrol ve doğal gaz çıkarlarını da güvence altına alabilecektir (Sogoloff, 2017).

Stroytransgaz, Irak hükümeti ile Basra yakınlarındaki Lukoil sahalarını ve Kerkük yakınlarındaki Gazprom alanlarını Rusya'nın

Tartus'taki deniz tesisinin 35 km kuzeyindeki Suriye Limanını Baniyas'a bağlayacak Kerkük-Baniyas boru hattını yeniden inşa etmek için bir anlaşma imzalamıştır. Bölgede artan istikrarsızlık sebebiyle anlaşma 2011'de askıya alınmış ancak tamamen iptal edilmemiştir. Projenin yeniden başlatılması, Rus şirketlerinin petrol ve doğal gazı Rus donanmasının güvenliğini sağladığı bir limandan sevk edilmek üzere Rus yapımı boru hatlarından gönderilmesi ile Rusya, bölgedeki çıkarları bakımından neredeyse bir tekele sahip olabilecektir. Rusya'nın Suriye'deki enerji yatırımları, Rus donanması ve hava kuvvetlerinin ülkedeki varlığını sürdürmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Sınırlarının dışındaki en büyük Rus askeri varlığına ev sahipliği yapabilecek bir deniz üssü ve hava limanları, bölgede faaliyet gösteren Noble Gas gibi batılı enerji şirketleri ve onlarla birlikte gelen askeri destek için önemli bir zorluk teşkil edecektir. Suriye'deki bu hamleleri ile Rusya, SSCB'nin çöküşünden bu yana aranan çok kutuplu küresel güç dengesine daha da yaklaşacaktır (Sogoloff, 2017). Suriye'deki varlığına süreklilik kazandırmak isteyen Rusya, Aralık 2017'de rejimle Tartus limanının 49 yıllığına kiralanması ile ilgili bir anlaşma imzalamıştır (Harunoğulları, 2021). Rusya'nın Akdeniz'de hem askeri hem de ekonomik olarak nüfuz sahibi olmak ve bölge ülkeleri üzerinde bir güç oluşturma idealini gerçekleştirmek için Suriye önemli bir yere sahiptir. Böylece Rusya, Suriye üzerinden Orta Doğu'nun enerji ve ulaşım gibi avantajlarını kullanarak bölgede siyasal ve iktisadi açıdan etkin bir aktör haline gelecektir.

Bölgedeki müttefiklerinin çıkarlarını destekleyen ABD, Mısır ve Cebelitarık'a baskı yaparak Mart 2019'da Suriye rejimine İran ya da başka menşeli petrol sevkiyatı yapan veyahut bunu kolaylaştıran kurum veya kişileri sert bir şekilde uyarmıştır. Bölgeyi kontrol etmek isteyen ABD, Suriye'ye uyguladığı yaptırımlar sonucu İran'ın bu ülkeye petrol satmasını engellemiştir (Shaban, 2019). İç savaşın başladığı günden itibaren Suriye rejimi ile YPG arasında işbirliği ortaya çıkmış, ortak tehditlere karşı birlikte hareket etme stratejisi geliştirmişlerdir. Bununla birlikte iki taraf arasında hiçbir zaman tam bir güven söz konusu olmamıştır. Ortak tehditlerin zayıflaması, YPG'nin ABD ile askeri angajmanını arttırması, geniş toprakları ve zengin petrol alanlarının kontrolünü ele geçirmesi, federatif taleplerin gündeme gelmesi taraflar arasındaki ilişkinin seyrini değiştirmiştir. Rejim Deir Al-Zour şehrini, YPG de ABD'nin desteğini alarak Deir Al-Zour'un kırsal alanlarını kontrol altına almıştır. Rejim her ne kadar önemli yerleşimleri, Irak ile sınır kapısını ele geçirmiş olsa da ülkenin zengin petrol bölgeleri ve tarım alanları ABD'nin askeri desteğiyle YPG'nin elinde

kalmıştır (Orhan, 2018). Suriye'nin petrolüne ihtiyacı olmayan ABD'nin, Suriye'de kalmasının özellikle Kuzeydoğu Suriye petrol sahalarının önemini belirten açıklamalar yapması, "Suriye petrol güvenliğini sağlamak" için birliklerini Suriye'de tuttuğunu ifade etmesi farklı düşüncelere sebep olmuştur. Suriye'nin kuzeyinde konuşlanan terör örgütlerine savaş açan ve bu bölgedeki terörist grupları büyük ölçüde bertaraf eden Türkiye'nin bu bölgede ABD'nin ve işbirliği yaptığı YPG/PKK/SDG terör örgütünün çıkarlarını tehdit etmesinin ABD'de rahatsızlık yarattığı görüşü baskındır. ABD, Suriye'de farklı nedenlerle varlık göstermiş olsa bile bu varlık nedenlerinden en önemlisi İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve çıkarlarının korunmasıdır. İsrail'in güvenliği ve himayesi ABD için Suriye petrolünden daha önemlidir. ABD'nin açıklamaları ve petrol sahalarını korumak için belli sayıda askerini burada bırakması Suriye rejimi, Rusya ve Türkiye tarafından tepkilere sebep olmuştur. Türkiye, Antalya'da düzenlenen 24. Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) toplantısında (8-9 Kasım 2019) "ABD'nin veya başka bir ülkenin Suriye petrolünde meşru bir hakkı olmadığı" açıklamasında bulunmuştur. Rusya, "ABD'nin Suriye petrol sahalarının kontrolünü ele geçirme girişimlerinin yasadışı olduğunu ve bunun ciddi bir tehdit teşkil ettiğini" beyan etmiştir (Aljazeera, 2019).

ABD, Suriye petrol sahaları üzerindeki kontrolü, müttefik olarak gördüğü ve işbirliği yaptığı YPG (SDG) ile birlikte sağlamış, bu durum taraflar arasında yeni bir çatışma meydana getirmiştir. Bu sahaların kontrolünü ABD'ye ve YPG'ye bırakmak istemeyen rejim ve Rus güçleri, Şubat 2018'de YPG kontrolü altındaki Deir Al-Zour'daki alanları geri almak için Fırat'ın doğusuna doğru harekete geçmiş ancak ABD'nin hava saldırısı ve top atışlarıyla 200'den fazla Rejim ve Rus askeri hayatını kaybetmiştir. Bu, Suriye'de ABD ile Rus güçleri arasında doğrudan yaşanan tek çatışmadır. ABD, Afrin'de korumayı başaramadığı YPG/PKK'yı, Fırat'ın doğusunda ne pahasına olursa olsun koruyacağı yönündeki kararlılığı ve bu alanların "dokunulmaz" olduğunu gösterme gayretine girmiştir. Bu durum ABD'nin Rusya ile Suriye petrol alanları üzerinde anlaşmazlık yaşadığının ve yine bu alanlar üzerine pazarlık yapacaklarının göstergesi olmuştur. ABD, Suriye'de aktif olan başka bir ülkenin (özellikle Rusya veya İran'ın) kendisiyle ters düşen bir şekilde hareket etmesine izin vermemek için YPG/SDG'ye askeri ve ekonomik olarak tam anlamıyla destek vermiştir. Bu terör örgütüne verilen destek Türkiye'yi iç meselelerden uzaklaştırmak için kullanılmış, güney sınırındaki terör örgütlerine karşı mücadele eden Türkiye'nin, büyük bir ülke olarak siyasal ve ekonomik yükselişi engellenmeye çalışılmıştır (Shaban, 2019).

4.3. Suriye'deki Enerji Kaynaklarının Savaşan Gruplara Finansal Etkisi

DEAŞ kuzey Suriye'de YPG ile karşı karşıya gelmiş olsa bile Münbiç, el Bab, Cerablus, Azez, Mare, Rakka, Tel Abyad, İdlib ve Deir Al-Zour gibi pek çok şehir ve kasabada muhalif güçlerle sıcak çatışmalara girmiştir (Güler & Özdemir, 2018). Özellikle petrol alanlarının kontrolü bu örgüt için hayati önem taşımıştır. DEAŞ 2013 ve 2014 yıllarında Suriye'nin en büyük ve en önemli petrol sahaları olan Al-Omar, Al-Tanak ve Al-Tayem ile Humus'un doğu kırsalındaki Palmira yakınlarındaki Shaer gaz sahası, Deir Al-Zour bölgesindeki tüm kaynak alanları, Al-Jafra petrol sahası ile diğer doğal kaynak alanlarının kontrolünü tamamen ele geçirmiştir (Tinawi, 2020). Palmira, Suriye'nin neredeyse tüm doğal gaz üretiminin gerçekleştiği ve ayrıca gaz transferi ile ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı bölgelere hem evsel hem de endüstriyel kullanım için elektrik ve gaz sağlayan işletme ve enerji santralleri arasında bir merkez konumundadır. Burada yer alan Arak, Palmira bölgesinden ana gaz akışlarını Akdeniz kıyısındaki Banyas'a bağlı olan Humus'taki bir merkez istasyona bağlayan bir toplama tesisine sahiptir. Sözü edilen özelliklerinden ötürü Palmira DEAŞ'ın hedefi haline gelmiş ve tamamen ele geçirilmiştir (Sayıgh, 2015). 2014'te DEAŞ Kuzey Irak ve Suriye'nin doğusundaki geniş arazileri ele geçirme mücadelesi vermiştir. Bu mücadele petrol üretim alanlarının kontrolünü ele geçirme ve petrol satışı üzerinden fon sağlama gayesiyle yapılmıştır. 2014 yılının yaz döneminden itibaren DEAŞ, savaştan önce 114.000 varil kapasiteye sahip olan altı petrol sahasının (el-Furat, el-Omar ve Deir Al-Zour) kontrolünü eline geçirmiştir. Aynı dönemde Suriye'nin kuzeydoğusundaki bazı alanlar ise PYD ve Suriye rejimi tarafından denetim altında tutulmuştur (Jaffe & Ellass, 2015).

DEAŞ, kontrol altına aldığı sahalardaki petrolü çıkarmak ve rafine etmek için ilkel yöntemleri kullanmıştır. Ayrıca varlığını sürdürmek ve daha geniş alanları denetim altına alabilmek ve aynı zamanda önemli bir finansman kaynağı sağlamak için El Cezire bölgesini de ele geçirmiştir. DEAŞ, Deir Al-Zour vilayetindeki Ward, Tank, Taim, Jafrah ve Omar gibi kaliteli petrolün çıkarıldığı ana petrol sahalarına (Tablo 1) ve Conoco gaz fabrikasına el koymuştur. Adı geçen alanlar içinde yer alan Omar sahasının Irak petrolünü geride bırakacak kadar iyi petrol kalitesine sahip olduğu bu petrolü satın alan Iraklı bayiler tarafından dile getirilmiştir. Önemli petrol alanlarına sahip olan DEAŞ, askeri ve sivil faaliyetlerini finanse etmek için esasen petrol ticaretine güvenmiş (Hammadeh & Albakri, 2015) ve bu ticaretten önemli ölçüde kazanç sağlamıştır.

Tablo 1- 2015 yazında DEAŞ kontrolü altındaki petrol üretimi (b/d).

Table 1- Oil production (b/d) under control of DAESH in summer 2015.

İl	Petrol Alanı	Üretim (varil/gün)
Deir Al-Zour	Omar	15.000
	Tank	7.000
	Jafra	3.000
	Al Kharrata	1.000
	Derro	500
	Ward, Ahmer, Akash ve Ratka	7.000
	Atallah	500
	Tayyani, Maleh, Sijan, ve Azraq	12.000
	Thayyem	700
	Diğer alanlar	1.000
Haseke	Margada	3.000
	Al Jubaissah	3.500
	Gouna	1.000
Rakka	Tishreen	2.000
	Wahab, Habbari, Deilla ve Fadeh	2.000
Humus	Jazal-Heil	2.500
Toplam		61.700

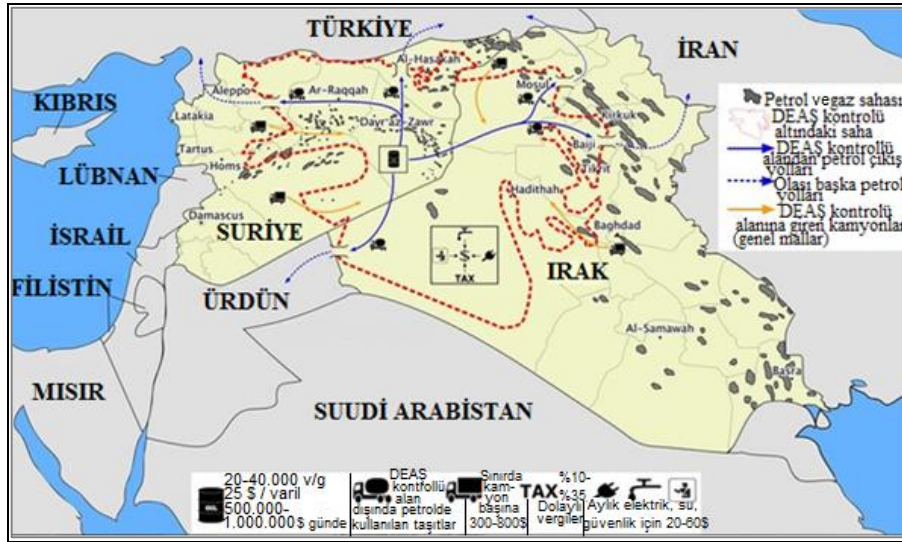
Kaynak: Almohamad ve Dittmann, 2016:8.

Kaynak alanları üzerindeki kontrolü elinde tutarak petrol ve doğal gazdan gelir elde etmeyi sürdürmek isteyen DEAŞ iç savaş süresinin uzamasında önemli ölçüde rol oynamıştır (Tinawi, 2020). İç savaş öncesi Suriye'nin üretim kapasitesi günde 385.000 ila 400.000 varil seviyesinde olmasına rağmen DEAŞ'ın günde ancak yaklaşık 50.000 varil dolayında üretim yaptığı belirtilmiştir (Al-Khatteeb & Gordts, 2014). Esad rejiminin petrol üretimindeki payı 2013'te günde 31.000 varile ve 2014'te yalnızca 14.000 varile düşerken DEAŞ'ın Suriye petrolündeki payı 2014'te günde 90.000 varile ulaşmıştır. Örgüt, daha önce petrol satışını Suriye lirası ile gerçekleştirirken 2015'in başından itibaren satışı ABD doları ile yapmaya başlamıştır (Hammadeh & Albakri, 2015). Yasadışı petrol ticareti sayesinde DEAŞ tahminen günde 1 ila 1,5 milyon dolar arasında bir gelir elde etmiştir. Putin, 2014 yılında bu petrol ticaretine atıfta bulunmuştur (Nakhle, 2015). ABD Savunma Bakanlığı'na göre, 2015 yılında DEAŞ'ın ana geliri olan petrolün ticaretinden aylık kazancı 40 milyon dolara ulaşmıştır (BBC News, 2019). DEAŞ'ın kontrolü altında bulunan bölgelerde üretilen petrol, nakit karşılığında doğrudan bağımsız tüccarlara satılarak grubun en önemli gelir kaynağı olmuştur (Zemach, 2016).

Suriye'nin en büyük yataklarından bazıları da dâhil olmak üzere DEAŞ'ın kontrolüne giren petrol

sahalarında günlük 30.000 ila 40.000 varil üretim yapılırken, varil başına 20 ila 40 dolar arasında değişen fiyatlar uygulanmıştır. Bu dönemde DEAŞ kendisi için savaştıkları bombacıları para karşılığında örgüte kattığı gibi petrol sahalarını ve petrol arıtma sürecini yönetecek petrol teknisyenleri ve mühendislerini de ya yüklü ödemeler karşılığında veya ölümle tehdit ederek örgüte katmıştır. Zengin petrol kaynak alanları (Şekil 1) DEAŞ'ın yeni üyeler toplamak, yerel destek ve silah satın almak, geniş

kapsamlı propaganda kampanyasını sürdürmek ve daha geniş alanlara yayılmaları için ihtiyaç duyduğu mali dayanağı sağlamak için kullanılmıştır (Nakhle, 2015). Haziran 2014'te yaklaşık 10.000 kişi DEAŞ'a katılmış, aynı dönemde CIA sayıyı 31.000 olarak ifade etmiştir. DEAŞ'ın yabancı terörist (yaklaşık %10'u Batı ülkelerinden gelmiştir) olarak sayısını büyük ölçüde arttırmasında petrol gelirleri önemli ölçüde mali kaynak sağlamıştır (Al-Khatteeb & Gordts, 2014).

Şekil 1- 2014 yılı itibarıyla DEAŞ'ın ana gelir kaynakları. (<https://southfront.org/oil-race-in-syria-and-iraq/>).

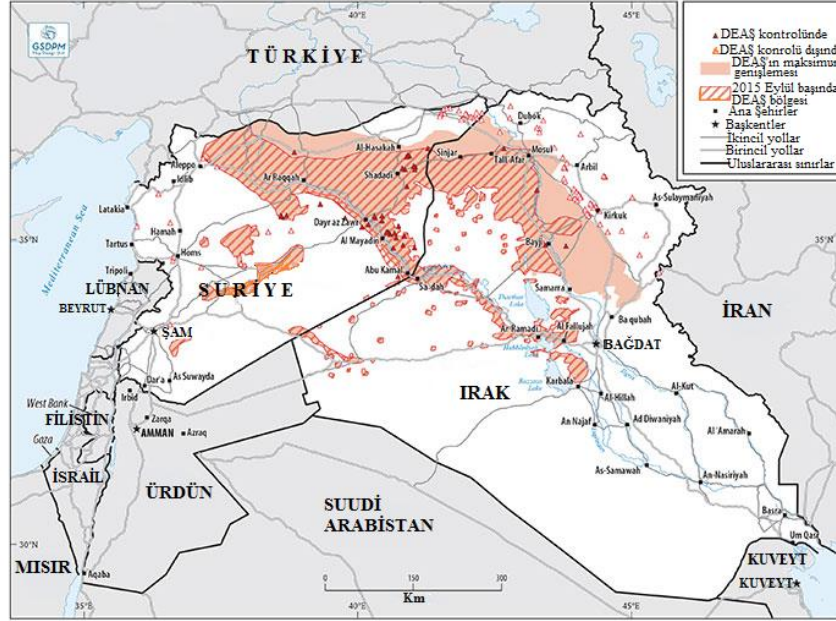
Figure 1- The main income sources of DAESH in 2014.

The Soufan Group Strateji Araştırma Merkezi'nin 2015 yılı raporuna göre, Suriye'de Aralık 2015 itibarıyla, DEAŞ'a katılan yabancı terörist sayısının yaklaşık 100 farklı ülkeden 27.000-31.000 arasında olduğu ifade edilmiştir. Farklı kaynaklara göre Suriye iç savaşına katılan yabancı terörist sayısının 50.000 ila 80.000 arasında olduğu belirtilmiştir (Global Savunma, 2020). Ayrıca üretilen kaynakların belirli bir kısmını tüketerek kendi kendine yeterlilik yoluyla konumu güçlendiren örgüt, böylece elektrik, hareketlilik ve ısınma gibi stratejik ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. DEAŞ, son derece kârlı olan petrol ticareti yanında uyuşturucu ticareti, rehin alma, eski eser ticareti, vergiler ve bağışlar yoluyla da gelirlerini arttırmıştır (Nakhle, 2015).

DEAŞ, petrol ticaretinden elde ettiği gelirlerle, örgüte katılan ve aylık kazancı 400 dolar olan savaşçıların maaşlarını ödemiştir. Verilen bu miktar diğer tüm grupların üyelerine ödediği maaşın iki katına denktir denilebilir. Ayrıca Suriye dışından gelen savaşçıları için ayda 700 dolara varan ek fon ödemesi yapmıştır. Suriye'nin doğu bölgelerindeki bazı tüccarlara petrol satışı gerçekleştirmiştir. Özellikle

DEAŞ'a sadakatini beyan eden kişiler petrol satın alma avantajına sahip olmuştur. Örgüt belli kabilelerin sadakatini kazanmak için bazı küçük petrol kuyularının kaynaklarını bu kabilelere teklif etmiştir. Ayrıca Suriye rejimine de petrol satışı gerçekleştirmiştir (Hammadeh & Albakri, 2015). Birçok belge ve raporda 2014-2016 yılları arasında DEAŞ ile Suriye rejimi arasında petrol satış anlaşmaları yapıldığı ifade edilmiştir (Tinawi, 2020). Dünya petrol bedelinden düşük fiyatlara petrol satan DEAŞ, yapılan tahminlere göre günde 1,2 ila 5 milyon dolar arasında gelir sağlamıştır. Bu derece yüksek rakamlara ulaşan örgütün kimlere petrol sattığı sorusu bu dönemde gündeme oturmuştur (Hammadeh & Albakri, 2015). DEAŞ petrol üretimi 2014 ile 2016 yılları arasında istikrarlı bir şekilde azalış göstermiş, örgüt vergilendirme ve haraç gibi diğer yolları da kullanarak kendisini finanse etmiştir. DEAŞ'ın petrol üretimi 2014'te zirve yaparken hiçbir şekilde savaş öncesi üretime yaklaşmamıştır (Kelly, 2017). DEAŞ, finansmanı Suriye'deki kaynakların (özellikle petrol) (Şekil 2) yağmalanması ve satışından sağladığı için silah satın alma, paralı askerlerin maaşlarını ödeme, sosyal medya hesaplarını kontrol ederek daha fazla

üye kazanma, yerel desteği sağlama gibi pek çok faaliyet için fon sağlamıştır. Bu durum silahlı çatışmanın çözülmesini ve barış anlaşmaları yapılmasını zorlaştırmıştır (Tinawi, 2020).

Şekil 2- 2014-2016 yılları arasında Suriye ve Irak'ta DEAŞ'ın kontrolü altında olan 42 petrol üretim tesisi (Kelly, 2017).

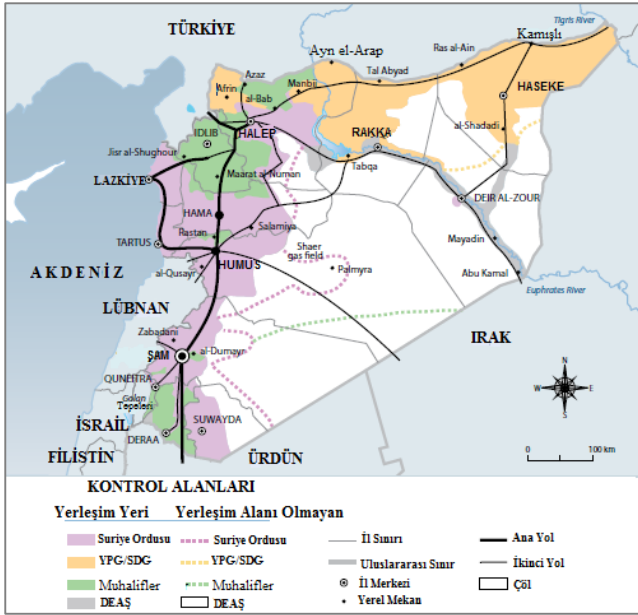
Figure 2- 42 Oil production plants under the control of DAESH in Syria and Iraq (Kelly, 2017).

DEAŞ, üretim, askeri ve sivil araçları, tarım, temizlik, belediye garajları, eğitim kamplarında ısınma gibi ihtiyaçlarını gidermek için sahadaki rafinerilerde petrol türevlerinin üretimini gerçekleştirmiştir. Rakka şehrinde ise güvenlik nedeniyle petrol rafine edilmemiştir. Petrol varilinin fiyatı, üretilen petrolün kalitesi, nakliye ücretleri bir üretim alanından başka bir üretim alanına farklılık göstermiştir. DEAŞ, tanker sahibi ve petrol tüccarlarına %2,5 oranında harç uygularken, rafinaj tesisleri veya perakendecilere herhangi bir ücret uygulamamıştır. Bu durum fiyatlandırmada ve satışta hareket özgürlüğü sağlamıştır (Hammadeh & Albakri, 2015). Kuzey Suriye haritasını kendi planlarına göre yeniden çizen YPG, ABD'nin liderlik ettiği ittifakın silah ve hava desteğini alarak DEAŞ'ın işgali altındaki topraklarda ilerleme kaydederek hâkimiyet alanını genişletmiştir. YPG, Türkiye sınırındaki Tel Abyad'ı ele geçirmiş, burada yaşayan Arapların ve Türkmenlerin bir kısmını tehcir ederek (etnik temizlik yaparak) Cezire'den Ayn el-Arab'a (Kobani) bir hat oluşturmuştur. Afrin, Ayn el-Arab ve Cezire YPG'nin kontrolüne giren kantonlar haline getirilmiştir. Bu kantonların en büyüğü ve en zengini Cezire'dir. Kuzeyde Türkiye, doğuda Irak ile sınırlanmış olan Cezire bölgesi tarım arazileri bakımından zengin olduğu gibi petrol kuyuları açısından da önemli bir yere sahiptir. Burada yetiştirilen tarım ürünleri YPG tarafından vergilendirilmiş, yerel ihtiyaçları karşılamak için petrol kuyularından çıkartılan petrolün

bir kısmının ticareti yapılmıştır. Bu dönemde rejim kontrolünde olan Haseke petrol sahalarının büyük kısmı atıl duruma düşmüştür. Petrol üretimi YPG tarafından Suriye iç savaşını sonlandıracak bir anlaşmanın parçası olarak görülmüştür (Perry, 2015).

YPG, 30 Eylül 2015'te Suriye iç savaşına dâhil olan Rusya ile temaslarını arttırarak hem Suriye muhalefeti hem de DEAŞ'a karşı bu ülkeyle birlikte hareket etme arayışına girmiştir (Acun & Keskin, 2016). Suriye'de ABD tarafından desteklenen ve finanse edilen PYD terör örgütü, Suriye'nin kuzey doğusunda yer alan ve ülkenin petrol ve doğal gaz zenginliğinin büyük kısmını barındıran ve ülkenin en zengin bölgesi kabul edilen El Haseke, Rakka, Deir Al-Zour ve Halep kırsalının bir kısmını kontrol etmiştir (Şekil 3). 2017 yılında DEAŞ ve PYD'nin aralarında yaşadıkları mücadele ve çatışmanın ardından PYD, petrol üretiminin %70'ini, doğal gaz yataklarının yaklaşık %45'ini, pamuk üretiminin %65'ini elinde tutmuştur. Deir Al-Zour kırsalındaki El-Omar petrol alanı, El Haseke'deki Rumailan ile Al Tanak, YPG/PYD tarafından kontrol edilen en önemli petrol sahalarıdır. PYD'nin kontrolündeki topraklar petrol, doğal gaz ve tarım bakımından son derece önemli zenginlik kaynağıdır. Bölgede aynı zamanda Rumeilan petrol sahasını Kuzey Irak'a bağlayan bir boru hattı yer almaktadır. ABD'nin, PYD güçlerine petrol ve doğal gaz satma hakkını vermesi ile PYD petrol ve doğal gaz satışından büyük bir gelir elde

etmiş ve bu durum da iç savaşın uzamasında önemli bir rol oynamıştır. ABD'nin, PYD terör örgütüne destek vermesindeki sebeplerden biri bu örgüt üzerinden bölgenin doğal kaynak alanlarına ve enerji güzergâhına hâkim olmaktır (Tinawi, 2020).

Şekil 3- Suriye’de savaşan gruplar, Mayıs 2017.
(Balanche, 2018).

Figure 3- Groups fighting in Syria, May 2017. (Balanche, 2018).

2018’de Rejim güçleri ile YPG/SDG arasında Deir Al-Zour’da çatışmalar yaşanmış ve bölgenin kontrolü hükümet tarafına geçmiş, YPG/SDG şehrin doğu yakasındaki Alhurra’ya konuşlanmıştır (Tinawi, 2020). YPG/PYD kontrolü altındaki verimli Rmeilan, Souedie, Shadadi ve Omar sahalarında üretilen petrolün satışı ve dağıtımının, ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusundan çekilme kararından sonra bile zorlayıcı olduğu kesinlik kazanmıştır (Hatahet, 2019). Türkiye, Ağustos 2016’da başlattığı Fırat Kalkanı ile Ekim 2019’da başlattığı Barış Pınarı harekâtlarıyla Suriye'nin kuzeyinde hüküm sahibi olan DEAŞ ve YPG/PYD terör örgütlerine büyük kayıplar verdirilmiş, DEAŞ'in etkisi büyük ölçüde kırılmış, YPG güçleri ABD'nin koruması altında daha güney bölgelere çekilmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin kuzey Suriye’de yaptığı harekâtlar, YPG/SDG'nin kontrolü altındaki toprakları kaybetmesine sebep olmuştur. Ancak Suriye’deki en büyük petrol sahası olan El Omer de dâhil olmak üzere Suriye'nin önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarının önemli bir bölümünü kontrolü altında tutmaya devam etmiştir. 2018’de Suriye’de yaşanan akaryakıt krizi esnasında YPG, rejim ile bir anlaşma yaparak ülkenin batısındaki Suriye rafinerilerine dolaylı olarak petrol ihraç etmiştir (Moradi, 2019). YPG'nin, her gün yaklaşık 500 tır

petrolü Suriye rejimine satması rejim ile aralarında bir ortaklık kurduklarının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Deir Al-Zour’daki 11 petrol sahası Suriye’nin enerji kaynaklarının üçte birini oluşturmaktadır. İlin en büyük doğal gaz tesisi olan Conoco Doğal Gaz Tesisi (yıllık üretim yaklaşık 4,6 milyar m³), 23 Eylül 2017’de, en büyük petrol sahası olan Al Omer 22 Ekim 2017’de YPG’li teröristler tarafında ele geçirilmiştir. Ağustos ayında bir Amerikan şirketi ile Suriye’nin kuzeyindeki YPG arasında bir petrol anlaşması imzalanmış ve böylece ABD örgütten petrol alarak, terörü finanse etmiştir (Daily Sabah, 2020).

Rejimin mevcut 3,1 milyar m³ doğal gaz üretimi dikkate alındığında Conoco’nun önemi daha da belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Conoco tesisiyle birlikte YPG birkaç başka doğal gaz sahasını da işletmektedir. Böylece YPG, Esad rejiminden (yaklaşık 3 milyar m³) daha fazla doğal gaz sahasını (tahmini kapasite 4,5-5 milyar m³) denetim altında tutmaktadır (Tablo 2). Petrol ve doğal gazın büyük bir kısmının ihracatı yapılmakta, böylece önemli kazançlar elde edilmektedir (Güler, 2019). YPG’nin günde 300.000 varil mevcut potansiyeli ve Brent Petrol’ün ortalama fiyatı (73,10 \$) dikkate alındığında, tüm petrol potansiyelini değerlendirerek cari fiyatların altında işlem yapabileceği varsayımıyla elde edilen hesaplamalar bu örgütün yaklaşık 8 milyar dolar ihracat geliri sağlayacağını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte YPG’nin doğal gaz ihracat gelirinin de yaklaşık 490 milyon dolar olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca YPG, Suriye’nin neredeyse hidroelektrik kapasitesinin tamamını kontrol etmektedir. Fırat nehri üzerinde yer alan Baath (75 MW), Tabka (800 MW) ve Tishrin (630 MW) barajlarını kontrolünde tutan YPG, enerji talebini bu barajlardan karşılamakta dolayısıyla doğal gazı elektriğe çevirmeye ihtiyaç duymamaktadır (Güler, 2019). Suriye’nin petrol ve doğal gaz zenginliğinin büyük kısmını içeren ve özellikle ülkenin en zengin bölgesi kabul edilen bu yerler (Tinawi, 2020), ülkenin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

2019’da Suriye, her biri farklı bir siyasi ve askeri vekâlet gücü tarafından kontrol edilen, hem iç hem de dış kökenli dört bölgeye ayrılmıştır: Bunlar;

1. İran ve Rusya tarafından desteklenen Esad rejimi;
2. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı bölgelerinde Türk destekli muhalif güçler;
3. Kuzey ve Doğu Suriye’de YPG/SDG (Suriye Demokratik Güçleri) özyönetimi;
4. İdlib’de Hayat Tahrir el-Şam (HTŞ) ve sivil Kurtuluş Hükümeti’dir (Şekil 4) (Harunoğulları, 2021).

Esad'ın amacı Suriye topraklarının tamamında kontrolü yeniden sağlamak olsa da, PYD/SDG terör örgütü özyönetimi ve diğer muhalif gruplar aralarında siyasi bir uzlaşma ve sistem çapında değişiklikler olmadan merkezi hükümete tabi olmaya istekli görülmemektedirler. Bu nedenle ülke içindeki çatışmaların devam edeceği ve kontrol bölgeleri arasındaki mevcut sınırların değişeceği düşünülmektedir (Said, 2019).

Tablo 2- YPG kontrolü altında olan Suriye kaynakları
Table 2- Syrian resources controlled by YPG.

Suriye Kaynakları	YPG Kontrolü Altında Olan Suriye Kaynakları (%)
Sulanabilir Tarım Alanları	50*
Tüm Enerji Kaynakları	70**
Toplam Su Potansiyeli	95***

* 480,000 ha + 200,000 ha + 100,000 ha

** 350,000 petrol varili + 4.5 milyar m³ doğal gaz + 3 milyar kWh hidroelektrik

*** 1.2 milyar m³ Dicle nehrinden + 14 milyar m³ Fırat nehrinden

Kaynak: Güler, 2019.

Şekil 4- Suriye'de ayrılmış bölgeler ve bu bölgelerde etkili olan güçler. (CNN Türk, 2022).

Figure 4- The regions separated in Syria and the forces that are effective in these areas. (CNN Türk, 2022).

4.4. Petrol ve Doğal Gaz Kaynak Alanları ve Bu Kaynak Alanlarının Çatışma Yoğunluğunu ve Zayıfları Arttırmadaki Rolü

Suriye iç savaşında çatışmalar çoğunlukla Suriye rejimi, muhalifler, DEAŞ ve PYD/SDG gibi terör örgütleri arasında yaşanmıştır. DEAŞ, Haseke kırsalı, Deir Al-Zour, Rakka ve Humus kırsalındaki

petrol bölgelerini ele geçirmek için rejim güçleri ile çatışmıştır. DEAŞ, muhaliflerle girdikleri şiddetli çatışmalar sonucu Münbiç, el-Bab ve Cerablus'u ele geçirmiş, Azez, Mare ve kuzey Halep'deki muhalif bölgelerini tehdit etmiştir. YPG ile Ayn el-Arab, Tel Abyad, Haseke kırsalı, Münbiç gibi kuzey Suriye sınır hattı için önemli olan mevkilerde karşı karşıya gelmiştir (Güler & Özdemir, 2018).

UCDP (2020) veri setine göre 2012 ve 2013 yıllarında iç savaşta rejim ordusu, muhalifler, DEAŞ ve PYD arasında yaşanan çatışmalar sonucu yaklaşık 131.024 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu kayıpların çoğu Hama, Şam ve Halep'te diğer geri kalanı ise zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunduğu bölgelerdedir. Humus, Hasake, Deir Al-Zour ve Al Rakka'da hayatını kaybedenlerin sayısı 41.753'tür. İki yıldaki tüm kayıpların yaklaşık %39'u zengin doğal kaynak alanlarında meydana gelmiştir. Rejim güçleri ile muhalifler arasındaki çatışmalar büyük ölçüde Şam banliyöleri ile Halep'te yaşanmıştır. Suriye'nin ekonomik başkenti olarak kabul edilen Halep; Rejim, Hizbullah, Rusya ve İran'dan gelen çok sayıda ağır silah saldırısına maruz kaldığından çatışmalardan en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur. 2013'e kadar daha çok Irak'ta faaliyet gösteren DEAŞ, 2012'den itibaren Suriye'deki faaliyetlerine başlamış, 2013 yılında ülkedeki gücünü arttırmış, 2013-2014 yılları arasında El Rakka ve Deir Al-Zour'u kontrolü altına almış bu yıllarda gruplar arasındaki çatışmalar yoğunluk kazanmıştır. 2014 yılında rejim güçlerinin Suriyeli muhalifler, DEAŞ ve PYD ile gerçekleştirdiği sıcak çatışmalarda 66.082; 2015'te 52.676; 2016'da 43.196 kişi hayatını kaybetmiştir. PYD Suriye hükümetiyle hem işbirliği yapmış hem de çatışmıştır. 2014 yılında PYD, Suriye'de DEAŞ'e karşı savaşan ana aktörlerden biri haline gelmiştir. 2012 yılından 2015 yılına kadar rejim güçleri ile PYD arasında meydana gelen çatışmalarda hayatını kaybedenlerin toplam sayısı 270'tir. Esad rejiminin başkenti savunmak için güçlerini sınır bölgelerinden çekmesi üzerine PYD, Suriye'nin kuzeyindeki bölgeleri ele geçirmiş, kurulduktan sonra SDG Suriye'deki en etkili aktörlerden biri haline gelmiş ve birçok cephede rakipleriyle savaşmıştır. PYD tarafından yönetilen SDG, ABD tarafından askeri, mali, maddi ve siyasi açıdan doğrudan desteklenmiştir. 2016'da DEAŞ ile SDG (kuruluş tarihi 10 Ekim 2015) arasında Haseke'nin doğusundaki Al Rakka ve Al Mayadin'de yaşanan çatışmalarda 8.897 kişi hayatını kaybetmiştir. 2017 yılının sonuna gelindiğinde SDG, kuzey ve doğu Suriye'nin büyük bölümünü kontrol altına almıştır. 2015'ten itibaren ABD liderliğindeki uluslararası koalisyona DEAŞ'e karşı yürüttüğü çatışmalarda SDG'ye malzeme, askeri üsler, hava desteği vermiş ve karada savaşan birliklerle de takviye etmiştir.

ABD'nin SDG'ye yaptığı askeri, mali ve silah takviyesi ile SDG rakipleriyle girdiği çatışmalarda kaybettiği yerlerin kontrolünü tekrar ele geçirmiştir. Rusya, muhalif gruplarla savaşan SDG'ye bir dereceye kadar hava desteği sağlamıştır (UCDP, 2020).

Rejim güçleri ile SDG arasında 2016'da yaşanan çatışmalar sonucu ölenlerin sayısı 154'dür. 2016 ila 2018 yıllarında rejim güçleri ile SDG arasında yaşanan çatışmalarda toplam ölü sayısı 236'dır. Buna göre her iki taraf arasında meydana gelen çatışmaların şiddetinin ve yoğunluğunun oldukça düşük olduğu söylenebilir. 2017 yılında Suriye hükümet güçleri ile Suriyeli muhalifler arasında yaşanan çatışmalarda 10.324 kişi, rejim güçlerinin DEAŞ'la çatışmalarında 11.260 kişi yaşamını yitirmiştir. 2018 yılından itibaren sıcak çatışmaların şiddetinin azalmasıyla birlikte ölümlerde bir düşüş meydana gelmeye başlamıştır. 2011 yılından 2020 yılına kadar geçen süre içinde rejim güçleri ile muhalifler arasında meydana gelen çatışmalarda 290.121; rejim güçleri ile DEAŞ arasındaki çatışmalarda 50.667; rejim güçleri ile PYD/SDG arasında yaşanan çatışmalarda ise 506 (Tablo 3), PYD ile DEAŞ arasındaki çatışmalarda ise 2.887 kişi hayatını kaybetmiştir (UCDP, 2020). Verilerden yola çıkarak savaşın şiddetinin en fazla

Suriye hükümet güçleri ve muhalif gruplar arasında yaşandığı söylenebilir. Muhalif grupların ele geçirdiği topraklar üzerinde kontrolü sağlama çabasına giren Suriye rejimi çatışmaların artmasına ve sürecin uzamasına yol açmıştır.

Humus, Deir Al-Zour (El Omer, El Tanakh, Conoco, El Cefre, Deyro, Maleh), Al Haseke (Rimeylan, El Suveydiye, Kebeybe, Merkede, Tişrin, El Cebse), Al Rakka doğal kaynak/enerji kaynağı fazla olan (ülke kaynaklarının %53,84'ü) yerlerdir. Ülkenin en önemli gaz sahalarına sahip olan bu yerleşmelerde yaşanan ölümlerin sayısı 169.259 kişidir. Toplam can kaybı yüzdesi en fazla İdlib (%21,64), Dara'a (%21,63), Humus (%14,48), Al Haseke (%12,65) ve Deir Al-Zour (%12,38)'da gerçekleşmiştir (Tablo 4) (UCDP, 2020). Özgür Suriye Ordusu'nun kontrol ettiği en önemli şehir olan İdlib, muhaliflerin odak noktası olmuştur. İkinci en büyük kayıp yüzdesi Daraa'dadır. İdlib ve Daraa'dan sonra en yüksek kayıp yüzdesine sahip olan yerler başta Humus (ülkenin en önemli doğal gaz ve petrol sahalarına sahip) üzere diğer hidrokarbon kaynak bölgeleridir. Humus, yıllarca isyancı grupların kontrolünde olan en önemli şehirlerden biri haline gelmiştir.

Tablo 3- Yıllara göre çatışma yoğunluğu ve can kayıpları (Tabloda savaşan tarafların tamamı yerine rejim güçleri, muhalifler, DEAŞ ve PYD/SDG gibi gruplar verilmiştir)

Table 3- Conflict intensity and loss of life by the years. (Instead of all the fighting parties, the table lists groups such as regime, dissenters, DAESH and PYD/SDF.)

Yıllar	Savaşan Taraflar				En Yüksek Tahmini Ölüm Sayısı	En Yüksek Tahmini Ölüm Sayısı	En Yüksek Tahmini Ölüm Sayısı
2011	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	-	-	1.391	-	-
2012	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	PYD	55.665	209	51
2013	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	PYD	73.459	1.563	77
2014	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	PYD	58.528	7.497	57
2015	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	PYD	41.008	11.583	85
2016	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	SDG	30.951	12.091	154
2017	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	-	10.324	11.260	-
2018	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	SDG	9.280	4.466	82
2019	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	-	7.182	636	-
2020	Suriye Hükümeti	Suriyeli Muhalifler	DEAŞ	-	3.724	1.362	-
	TOPLAM				290.121	50.667	506

Kaynak: UCDP, 2021.

Tablo 4- Zengin doğal kaynaklara sahip alanlardaki kayıp oranı ile doğal kaynaklara sahip olmayan alanlardaki kayıp oranı (2021).
 Table 4- The rate of loss in areas with rich natural resources and the rate of loss in areas without natural resources (2021).

Şehir	Nüfus	Zayıyat (Ölüm)	Nüfus/Zayıyat Oranı %	Doğal Kaynaklar (petrol-doğal gaz)
Halep	1.602.264	73.096	4,56	-
Şam	1.569.394	64.599	4,11	-
Humus	775.404	112.288	14,48	Yüksek
Hama	460.602	30.087	6,53	-
Lazkiye	340.181	4.873	1,43	-
Deir Al-Zour	242.565	30.030	12,38	Yüksek
Rakka	177.636	16.623	9,35	Yüksek
İdlib	128.840	27.889	21,64	-
Haseke	81.539	10.318	12,65	Yüksek
Tartus	89.457	1.477	1,65	-
Al Kunaytrah	36.143	2.903	8,03	-
Dara'a	97.969	21.196	21,63	-
As Suwayda	59.052	1.900	3,21	-
TOPLAM	5.661.046	397.282		

Kaynak: Worldpopulation, 2021. Syria Population, <https://worldpopulationreview.com/countries/syria-population/>; UCDP, 2021. Uppsala Conflict Data Program, <https://ucdp.uu.se/country/652>

5. SONUÇ

20. Yüzyılın en önemli enerji kaynağı olan petrol üzerine yaşanan emperyalist mücadele ve savaşlar bu yüzyıla damgasını vururken 21. yüzyılın başlarında da tüm dünyada yaşanan iç karışıklık, iç savaş, ülkeler arası sıcak çatışmalar, askeri müdahalelerin, terör eylemlerinin de en önemli sebebi olmuştur. Bunun yanında 21. yüzyıl ticaret savaşlarının arka planında da enerji kaynakları üzerine yaşanan rekabet vardır. Gelecekte tüm dünyada yaşanacak ekonomik rekabetin temelini de yine uranyum, toryum, bor gibi kaynaklar oluşturacaktır. Dünya ülkelerinin, yaşamsal bir değere sahip olan enerjiye olan ihtiyacı ve buna bağlı olarak küresel enerji kaynakları ve enerji nakil hatları üzerinde kontrolü sağlama teşebbüsleri, bu alandaki rekabeti gitgide artırmaktadır. Ayrıca enerjinin sağlanması ve güvenli bir ortamda pazarlara ulaştırılması da önemlidir. Bu sebeple kaynak alanları ve yolları üzerinde hâkimiyet kurmak/hâkimiyetlerini kuvvetlenmek isteyen güçler, zengin rezervleri olan devletlerde ülke içi kargaşa ve savaş çıkartarak emellerine kavuşmak için bütün argümanları kullanmaktadırlar. Bazı ülkelerdeki iç savaşlarda enerji kaynakları ana amaç olmasa da savaşan gruplar açısından önemli bir finans kaynağı olarak araçsallaştırılmıştır.

Suriye’de yaşanan iç savaş ülke içi çok boyutlu sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmış, bölgede

yaşanan demokrasi ve hak talepleri protestolarının yayıldığı bir coğrafya olarak karmaşık bir yapıda kendini göstermiştir. Suriye’nin jeopolitik ve jeostratejik önemi/özelliği, iç savaşa müdahil olan devlet ve devlet dışı aktörlerin sayısının kısa zamanda artmasında önemli rol oynamıştır. 2011’den bu yana yaşanan Suriye iç savaşında çarpışan taraflar, yasa dışı gruplar, ülkeler, sayısı çok fazla olmakla birlikte müttefikler ve düşmanlar sürekli bir değişim ile süreci günümüze kadar taşımıştır. Bu savaş süreci kitle iletişim araçlarıyla kolayca takip edilmektedir. Politik, ekonomik, toplumsal, sosyal eşitsizlikler ve güvenlik arayışı gibi nedenlerle ortaya çıkan iç savaş aynı zamanda mezhepsel farklılıklar, enerji kaynakları ve enerji güzergâhları üzerinde hâkimiyet kurma yarışı gibi faktörlerin etkisini de belirtmek yerinde olacaktır. Ülkede varlık gösteren örgütler, küresel ve bölgesel güçlerin toprak mülkiyeti potansiyel bir faktör olarak kendini göstermiş, bu nedenle Suriye iç savaşı küresel, bölgesel ve yerel dinamikleri büyük ölçüde etkilemiştir.

Tarihi, kültürü, dili, dini aynı olan insanların birbiri ile sıcak çatışmaya girdiği Suriye savaşının en önemli nedenlerinden biri Sykes-Picot’tan sonra Suriye sınırının yeniden çizilmek istenmesi, ülkenin parçalanıp, küresel ve bölgesel güç odaklarının bu topraklardaki emperyal hedefleri doğrultusunda yeni devletçiklerin kurulmasıdır. Diğeri ise pek çok analiste göre (Lin, 2015; Taylor, 2014; Cochrane, 2018; von Bernuth, 2017; Ahmed, 2018; Alhadeff, 2016;

Bodasiuk, 2019) enerji arzının kontrolü üzerinde (körfez ülkelerindeki doğal gazın Suriye üzerinden Avrupa'ya iletileceği ve Rusya tarafından desteklenen İran- Irak- Suriye ve ABD tarafından desteklenen Katar- Suudi Arabistan- Ürdün- Suriye boru hattı projeleri) bölge ülkeleri ve küresel güçler arasında yaşanan boru hattı/ enerji güzergâhları rekabetidir. Petrol ve doğal gaz boru hatları, onları kontrol eden devletlere büyük oranda zenginlik getirdiği gibi uluslararası dikkatleri ve birçok durumda terörist faaliyetlerini de üzerine çekmektedir.

Toprak kontrolünün ele geçirilmeye çalışıldığı ve pek çok kez el değiştirdiği Suriye'de bu el değiştirme büyük oranda yer altı ve yer üstü kaynaklarına erişim üzerine gerçekleşmiştir. İç savaş boyunca stratejik hedef haline gelen petrol ve doğal gaz rezerv alanları ile su kaynaklarının olduğu bölgeler üzerinde bir ele geçirme ve söz sahibi olma yarışı yaşanmıştır. Suriye iç savaşı ülkede hem mekânsal hem de siyasal parçalanma meydana getirmiş, bu parçalanma, mezhepsel çatışmadan ziyade Suriye toprakları üzerinde mücadele eden aktörlerin jeopolitik menfaatleri bakımından oluşturulmuştur. Suriye iç savaşının süresini, yoğunluğunu, sürecini etkileyen dinamikler devamlı değiştiği gibi yeni ittifaklar kurulmuş, bölgesel güç dengesindeki farklılaşma süreklilik kazanmıştır. Suriye iç savaşında küresel güçler olan ABD, Çin, Rusya, AB'nin yanında bölgesel güçler olan Türkiye, İran, Suudi Arabistan da etkin roller üstlenmişlerdir. Bu ülkelerin yanında illegal örgütler/terör yapılanmaları ABD ve AB ülkeleriyle işbirliği yaparak bölge ülkeleri özellikle Türkiye için büyük bir tehdit kaynağı haline gelmiştir.

Bazı silahlı çatışmalar yıllarca, hatta on yıllar boyunca sürerken, diğerleri birkaç ay ve dahi günler içinde bitebilir. Uzun süren çatışmalar arasında Suriye iç savaşı da yer almaktadır. Küresel ve bölgesel güçlerin yanı sıra çeşitli terör örgütlerinin iç savaşta karışmasıyla savaş daha karmaşık bir hal almış, savaşın yoğunluğu, etkisi, şiddeti artmış ve süresi uzamıştır. Suriye iç savaşına müdahil olan gruplar; yabancı güçler, rejim güçleri, muhalifler ve çeşitli terör örgütleri şeklinde ifade edilebilir. Bölgesel güçlerin yanı sıra küresel güçler de Suriye'deki iç savaşa taraf olmuş, her yabancı güç kendi çıkarı doğrultusunda hareket ederek savaşın

yoğunlaşmasında etki sahibi olduğunu göstermiştir. Suriye'de yaşanan iç savaşın tesirinin büyük ölçüde azalması ile ulusal ekonomiyi eski durumuna getirmek ve savaşın parçaladığı, büyük yıkımların yaşandığı ülkenin yeniden inşasını kolaylaştırmak için ülkenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz hayati öneme sahiptir. Bu önemi, dönemin ABD başkanı Trump'ın Türkiye-Suriye sınırını kastederek "sınırı başkaları kontrol etsin", "biz petrolü güvence altına aldık" ifadesi de göstermektedir. ABD, Suriye'den çekileceğini açıkladıktan sonra boşaltacağı topraklara, kendine vekil kıldığı YPG/SDG'yi yerleştirmiş, Trump petrol bölgelerinin kontrolünü bu örgütlere teslim etmiştir. Ayrıca ABD bu alanlarda 600 kadar askerini bırakmıştır. Petrol ve gaz rezervlerinin yarısından çoğuna ev sahipliği yapan Suriye'nin kuzeydoğusunun YPG/SDG'nin kontrolüne verilmesi rejimi can damarından mahrum bırakmıştır. Ancak rejimin finansal olarak ayakta kalmasını sağlayacak başka yollar da vardır. İran ve Rusya'dan alınan lojistik destek, gıda ve tıbbi malzeme sevkiyatı aynı zamanda Suriye'nin Lübnan'a elektrik satışından elde ettiği gelir bu yollara örnek gösterilebilir.

Doğu Akdeniz'de çatışan jeopolitik çıkarlardan doğabilecek sürtüşmelerin önüne geçmek, bölge barışını korumak için Türkiye, İsrail ve bölgede hukuksuz bir şekilde hak iddiasında bulunan ve AB ülkeleri ile ABD tarafından desteklenen Yunanistan arasında orta ve uzun vadede enerji temelli sorunları çözmek için bir mutabakat sağlanması gerekir. Bu mutabakat bölgedeki diğer ülkelere de sirayet edecek, özellikle Suriye'nin enerji sektöründeki uzun vadeli hedefleri ve planlarını gerçekleştirmesine fırsat verecektir. Günümüzde yaşanan Rusya -Ukrayna savaşı nedeniyle Rusya'ya uygulanan yaptırımlardan ötürü başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde yaşanan enerji krizi, alternatif boru hatlarının Türkiye üzerinden güvenli bir şekilde geçmesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Avrupa'nın enerji güvenliği için bölge ülkesi Türkiye ile yapılacak enerji anlaşmaları bölgesindeki krizleri yönetmesinde Türkiye'ye destek verilmesi ve kendileri tarafından oluşturulan tehditlerin ortadan kaldırılması Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal geleceği açısından hayati önemdedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The author declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / Funding conditions	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Acun, C., Keskin, B. (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye örgütlenmesi*, Rapor, SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Addison, T., Murshed, S. M. (2001). From conflict to reconstruction: reviving the social contract. *Mimeo*, UNU/WIDER, 11 July, <http://www.wider.unu.edu/publications/dps/dp2001-48>.
- Ahmed, N. (2018). *State Propaganda in Syria: From war crimes to pipelines*. London: International State Crime Initiative.
- Akgün, M. (2016). Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni stratejisi, 27.08.2016, www.dw.com/tr/turkiyenin-ortadoğudaki-yeni-stratejisi/a-19507959
- Alhadeff, I. (2016). *The Myth of the Iran-Iraq-Syria Pipeline*, <https://iakal.wordpress.com/2016/08/14/the-myth-of-the-iran-iraq-syria-pipeline/>
- Aljazeera TURK. (2017). Türkiye- Rusya ilişkileri kriz sonrası 10 kritik aşama, 10 Mart 2017, www.aljazeera.com.tr.
- Aljazeera. (2019). *Ma'Ahamiyat Huqul Alnaft Alsuwrii Walimadha Yatahadath Eanha Turmib Biaistimrar? [What Is The Importance Of Syrian Oil Fields And Why Is Trump Talking About It Constantly?]*. <http://mubasher.aljazeera.net/news/السورييولماذايتحدث-النفط-حقول-أهمية-؟/ما> (Accessed 1 June 2021).
- Al-Khatteeb, L., Gordts, E. (2014). How ISIS uses oil to fund terror, Brookings, September 27, 2014, <https://www.brookings.edu/on-the-record/how-isis-uses-oil-to-fund-terror/>
- Almohamad, H., Dittmann, A. (2016). Oil in Syria between terrorism and dictatorship, *Social Sciences*, 5, 20; doi:10.3390/socsci5020020
- Asseburg, M. (2020). Reconstruction in Syria Challenges and Policy Options for the EU and its Member States, *Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*, SWP Research Paper 11 July 2020, Berlin. doi: 10.18449/2020RP11
- Auty, R. M. (1998). 'Resource abundance and economic development: improving the performance of resource-rich countries', *Research for Action 44*, UNU/WIDER, Helsinki, <http://www.wider.unu.edu/publications/rfa44.pdf>.
- Balanche, F. (2108). *Sectarianism in Syria's Civil War*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy.
- BBC News (2019). Syria war: Who benefits from its oil production?, 21 November 2019, <https://www.bbc.com/news/50464561>
- Bekin, D. (2016). Fırat Kalkanı Harekatı ve Ötesi, *Milli Gazete*, 24.12.2016, www.milligazete.com.tr/firat-kalkani-harekatı-ve-otesi/dogan-bekin/.../32464
- Bodasiuk, K. (2019). *Change in Russia's energy geopolitics: The cases of Ukraine and Syria*, Vytautas Magnus University Faculty Of Political Science And Diplomacy Department Of Political Sciences, Final master's thesis, Kaunas.
- Buhaug, H., Gates, S. (2002). The geography of civil war, *Journal of Peace Research*, vol. 39, no. 4, 2002, pp. 417–433.
- Buhaug, H., Gates, S., Lujala, P. (2005). Geography, strategic ambition, and the duration of civil conflict, *Paper prepared for presentation at the "Mapping the Complexity of Civil Wars" International Conference*, September 15-17, 2005, Zurich, Switzerland. A previous version of the paper was presented at the 2005 APSA Annual meeting, September 1-4, 2005, Washington, D.C.
- Buhaug, H., Gates, S., Lujala, P. (2009). Geography, rebel capability, and the duration of civil conflict, *Journal of Conflict Resolution*, Volume 53, Number 4, 544-569, DOI: 10.1177/0022002709336457.
- Buhaug, H., Lujala, P. (2005). Accounting for scale: measuring geography in quantitative studies of civil war. *Political Geography*, 24 (4), 399–418.
- Cepurities, M. (2016). *Russia's strategy in Syria: Multiple aims, the war in Syria: Lessons for the West*. In K. Andis. & P.Artis (Eds.), (pp.129-146).
- CNN Türk. (2022). Akıl çemberi, <https://www.cnnturk.com/akilcemberi>.
- Cochrane, P. (2018). *The 'Pipelineistan' conspiracy: The war in Syria has never been about gas*, Middle East Eye French edition. <https://www.middleeasteye.net/big-story/pipelineistan-conspiracy-war-syria-has-never-been-about-gas>

- Cohen, S.B. (1991). Global geopolitical change in the post-cold war era, *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), 551-580. DOI:10.1111/j.1467-8306.1991.tb01709.x
- Collier, P. (2000). *Doing well out of war: An economic perspective*. In: Berdal MR and Malone DM (eds) *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder, CO: Lynne Rienner, pp.91–112
- Collier, P., Hoeffler, A. (1998). On the economic causes of civil war. *Oxford Economic Papers*, 50 (4), 563-73.
- Daily Sabah, (2020). YPG causes fuel shortage in Syria's oil-rich Deir el Zour, Nov 18, 2020, <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/ypg-causes-fuel-shortage-insyriasoil-rich-deir-elzour>
- Dertwinkel, T. (2009). Disaggregated perspectives on civil war and ethnic conflict: Prospects of an Emerging Research Agenda, *JEMIE* 8.
- Di John, J. (2007). Oil abundance and violent political conflict: a critical assessment. *Journal of Development Studies*, 43 (6), 961–986.
- EIA (U.S.) Energy Information Administration, 2010.
- Erkmen, S. (2017). Türkiye, Rakka ve gerçekler. Retrieved April 03, 2017 from www.dw.com/tr
- Fearon, J. (2005). Primary commodity exports and civil war, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, 483-507.
- Gilmore, E., Lujala, P., Gleditsch, N. P., Rod, J. K. (2005). Conflict diamonds: a new dataset, *Conflict Management and Peace Science*, 22 (3), 257–292.
- Gleditsch, K.S. (2007). Transnational dimensions of civil war, *Journal of Peace Research*, vol. 44, no. 3, pp.293–309, DOI 10.1177/0022343307076637.
- Global Savunma. (2020). PKK/PYD ve yabancı terörist savaşçılar, <https://www.globalsavunma.com.tr/pkk-pyd-ve-yabanci-terorist-savascilar.html>.
- Güler, M. Ç. (2019). The Geopolitical importance of the YPG- controlled areas in Syria energy and water resources, and agricultural lands, *SETA PERSPECTIVE*, March 2019, No 52. www.setav.org
- Güler, R. T., Özdemir, Ö. B. (2018). *DEAŞ: Ortaya çıkışı, yükselişi ve çöküşü*, Orta Doğu'da devlet dışı silahlı aktörler kitabı içinde (Yeşiltaş, M., Duran, B.), Ankara: SETA kitapları.
- Hammadeh, A., Albakri, M. A. (2015). Deadly oil, theft of Syria's future, economic forum, 2015. http://www.syriane.org/En/wpcontent/uploads/2015/07/petrol_en.pdf.
- Harunoğulları, M. (2021). ABD ve Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalelerinin jeopolitik yaklaşımları. *Orta Doğu ve Göç*, 11(1), 43-84.
- Hatahet, S. (2019). Russia and Iran: Economic influence in Syria, Middle East and North Africa Programme | March 2019, *Chatham House The Royal Institute of International Affairs*.
- Humphreys, M. (2005). Natural resources, conflict, and conflict resolution: uncovering the mechanisms, *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4), 508–537.
- IRENA (International Renewable Energy Agency). (2019). A New World The Geopolitics of the Energy Transformation, Report, www.geopoliticsofrenewables.org
- Itani, F. (2019). Geo-economics: Russia and Iran in Syria, *Syria Studies*, Vol II, No I, pp. 23-31
- Jaffe, A. M., Ellass, J. (2015). *Regional turmoil and realignment: Middle East conflicts and the new geopolitics of oil*, Chapter in the 2015 Global Energy Forum Revolutionary Changes and Security Pathways. Washington, DC, pp. 40-71.
- Karkazis, J., Vıdakis, I., Baltos, G. (2014). The Syrian energy policies of the “Four Seas” and their geopolitical repercussions, *Sosyo-Ekonomi*, 2014-2, ss.105-116.
- Kelly, B. R. (2017). Satellite imagery reveals decline in ISIS oil production, *Princeton School of Public and International Affairs*, <https://spia.princeton.edu/news/satelliteimageryreveals-decline-isis-oilproduction>.
- Khan, H. U., Khan, W. (2017). Syria: history, the civil war and peace prospects, *Journal of Political Studies*, Vol. 24, Issue - 2, 587-601.
- Klare, M. T. (2001a). *Natural resources wars: The new landscape of global conflict*. New York: Metropolitan Books.
- Klare, M.T. (2001b). The New Geography of Conflict. *Foreign Affairs*, May/June: 49–61.

- Lawson, F. H. (2014). Implications of the 2011-13 Syrian Uprising for the Middle Eastern regional security complex, *CIRS (Center for International and Regional Studies)*, Occasional Paper No. 14, ISSN 2072-5957.
- Le Billon, P. (2001). The political ecology of war: natural resources and armed conflict. *Political Geography*, 20: 561–584.
- Le Billon, P. (2008). Diamond wars? conflict diamonds and geographies of resource wars. *Annals of the Association of American Geographers*, 98 (2), 345–372.
- Liggett, A. (2015). *Cheap Oil and the Impact on Rebuilding Syria*, NAVAL WAR COLLEGE Newport, Rhode Island.
- Lin, C. (2015). Syrian buffer zone – Turkey-Qatar pipeline, *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, Issue No. 367, pp.1-5.
- Lujala, P. (2009). Deadly combat over natural resources: Gems, petroleum, drugs, and the severity of armed civil conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 53(1), 50-71.
- Lujala, P., Rod, J. K., Thieme, N. (2007). Fighting over oil: Introducing a new dataset. *Conflict Management and Peace Science*, 24 (3), 239–256.
- Moradi, O. (2019). Who will control Syria's oil and gas? *Rudaw*, <https://www.rudaw.net/english/analysis/13112019-14-11-2019>.
- Nakhle, C. (2015). *ISIL Sells Its Oil, But Who Is Buying It?*. Aljazeera. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/12/isil-sells-oilbuying15120605540-3374.html>.
- O'Loughlin, J., Witmer, F. (2005). Taking 'Geography' seriously: disaggregating the study of civil wars, Paper presented at the conference on "Disaggregating the study of civil war and transnational violence", University of California Institute of Global Conflict and Cooperation, La Jolla, CA.
- Ohmura, H. (2018). "Natural resources and the dynamics of civil war duration and outcome", *Asian Journal of Comparative Politics*, 3 (2), 133-148.
- Orhan, O. (2018). Suriye'de yeni çatışma dinamikleri ve Türkiye, Anadolu Ajansı, 16.02.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-yeni-catisma-dinamikleri-veturkiye/1065225>
- Parasiliti, A., Reedy, K., Wasser, B. (2017). Preventing State Collapse in Syria, *Perspective*, pp.1-20.
- Perry, T. (2015). *Syrian Kurds' Spending Plans Reflect Rising Ambition*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/syriankurds-spending-plans-reflect-rising-ambition-idUSKCN0Q21BK20150728>.
- Ross, M. L. (2001). *How Does natural resource wealth influence civil war?*, December 2001 meeting of the Global Development Network in Rio de Janeiro.
- Ross, M. L. (2004). What do we know about natural resources and civil war? *Journal of Peace Research*, 41 (3), 337–356.
- Ross, M. L. (2006). A closer look at oil, diamonds, and civil war. *Annual Review of Political Science*, 9: 265–300.
- Said, S. (2019). *Introduction*, in *Chapter Local Economies in Syria Divisions and Dependencies*, Published in September 2019 by Friedrich-Ebert-Stiftung, ss. 4-16.
- Samset, I. (2009). Natural resource wealth, conflict, and peacebuilding, The Graduate Center, Program on States and Security, *Ralph Bunche Institute for International Studies*.
- San-Akca, B., Sever, S. D., Yılmaz, S. (2020). Does natural gas fuel civil war? Rethinking energy security, international relations, and fossil-fuel conflict, *Energy Research & Social Science* 70, 101690. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101690>.
- Sayıgh, Y. (2015). *The War Over Syria's Gas Fields*, Carnegie Middle East Center, June 08, 2015, <https://carnegie-mec.org/diwan/60316>.
- Shaar, K. (2019). The Syrian oil crisis causes, possible responses, and implications, *Middle East Institute Policy Paper*, Washington, D.C, 2019-17
- Shaban, F. (2019). The oil and natural gas conflict in Syria: Reality or Illusion, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi – ORSAM*, <https://orsam.org.tr/en/the-oil-and-natural-gas-conflict-insyria-reality-or-illusion/>
- Sogoloff, N. (2017). *Russia's Energy Goals in Syria*, Washington Institute, <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>.
- Taylor, R. (2014). Pipeline politics in Syria, *Armed Forces Journal*, March 21, 2014, <http://www.armedforcesjournal.com/pipeline-politics-in-syria/>

- Tinawi, H. (2020). How if at all did natural resources affect the duration and intensity of the Syrian civil war?
<https://www.researchgate.net/publication/345251426>
- UCDP, (2020). Uppsala Conflict Data Program, <https://ucdp.uu.se/country/652>, E.T. 10.08.2021
- UCDP, (2021). Uppsala Conflict Data Program, <https://ucdp.uu.se/country/652>, E.T. 10.08.2021
- Vehnämäki, M. (2002). Diamonds and warlords: The Geography of War in the Democratic Republic of Congo and Sierra Leone, *Nordic Journal of African Studies*, 11(1), 48-74.
- Voltairenet.org. (2019). Syria takes back its oil fields, <https://www.voltairenet.org/article208090.html>.
- Von Bernuth, L. (2017). Syria: It's all about the gas pipelines, Itizen Truth Alternative News for Free Thinkers, *Independents, and Political Misfits*. April 8, 2017, <https://citizenruth.org/syria-oil-pipelines/>
- Weinstein, J. M. (2007). *Inside rebellion: The politics of insurgent violence*. New York:Cambridge University Press.
- Yavuz, C. (2005). *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası.
- Zemach, S. (2016). Toward an eastern mediterranean integrated gas infrastructure?, *Foreign and Security Policy Paper*, No:20, <http://www.gmfus.org/listings/research/type/publication>
- Zwijnenburg, W. (2017). Conflict and environment related issues in the Middle East, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/10/18/hazardous-legacies-open-source-overview-deir-ez-zors-oil-industry/>

